

Gazdasági-társadalmi változások, a bűnözés új kihívásai

(Szervezett bűnözés Kelet-Közép-Európában, az
Európai Unió peremén)

Finszter Géza – Irk Ferenc

A szervezett bűnözés megjelenésének rendszerint három feltétele van, a bűnözés nagyarányú terjedése, a társadalmi struktúrák dezintegrációja és a gyenge állam. Ezek gyakran együtt járnak, de közülük egy is az alvilág megerősödéséhez vezethet. A XIX. század végének olasz maffiája a három tényező együtt hatásával magyarázható, a múlt század 20-as éveinek amerikai gengszterizmusa az elszabadult bűnözést használta ki, napjainkban Közép- és Kelet Európa szervezett elkövetéseiben az erkölcsi és a jogi értékek átrendeződése játszik szerepet. Ahol a társadalmi-politikai változásokat nagy konfliktusok kísérték, amelyekben sem a politikai sem az állami sem pedig a társadalmi intézmények nem tudtak úrrá lenni, ott a dezintegráció állandósult (Oroszország, Ukrajna). Ahol viszont a társadalmi-politikai átalakulás sikeres volt, ott a szervezett bűnözés is kontrollált keretek között maradt (Közép-Európa több országa, így hazánk is). A szervezethez jogtudományi elemzése arra figyelmeztet, hogy amikor a demokratikus intézményeket korlátozni kívánó, tekintélyelvű politikai formációk jelennek meg, akkor az állami represszió elfogadtatásához kapóra jön a szervezett bűnözés rémképe. Erről állíthatjuk, hogy a mítoszként kezelt szervezett bűnözés elleni keresztes hadjárat több kárt okozhat, mint maga a jelenség, amellyel szemben fellépni kíván.

1. Bevezetés

1.1. Történelmi visszapillantás

Az utóbbi hónapokban, az ezredforduló tájékán Európa-szerte divatba jött visszatekinteni az utolsó egy, olykor kétezer évre. A történészek különös figyelemre méltatják az elmuló évszázad változásait, ezen belül a legutóbbi egy-másfél évtized eseményeit. Ennek során számos, korábban tudatosan vagy szándék nélkül háttérbe szorított összefüggés kerül ismét az érdeklődés homlokterébe. Ezek között felhívják a figyelmet arra, hogy – egy viharos évszázad társadalmi-gazdasági hányattatásai ellenére – visszaállni látszik az ezer évnél is régebbi, lényegében a római birodalom, majd a Német-Római Császárság, még utóbb az Osztrák-Magyar Monarchia jellegzetes érdekszféráit tükröző európai berendezkedés. Különösen igaz ez a keleti végekre. Vannak, akik még mindig egységes kelet-európai tömbben gondolkodnak, s a legutóbbi világháború után a szovjet hatósugárba sorolt, ún. csatlós államokat homogén egységnek képzelik. Ők úgy gondolják, hogy ezekben az országokban egységesen hiány van gazdasági erőforrásban, emberi jogokban, politikai kulturáltságban – és egyéb hasonló értékekben, amelyek Európai nyugati felén már régesrég meghonosodtak, természetessé váltak.

Európa vezető politikusai és nyitott szemmel járó, tájékozott polgárai más véleményen vannak. Az ő felfogásuk azonos vagy nagy mértékben hasonló azokhoz, akik a mi régióinkban vállalkoznak múlt és jelen egybevetésére azért, hogy a jövő számára megalapozott prognózisokkal szolgálhassanak. Eszerint a mai Európa (amelynek keleti gazdasági-társadalmi, nemkülönben kulturális határai meglehetősen ködösek, de egyre inkább bizonyosan nem az Ural hegységnél érnek véget) legalább három nagy régióból áll. Ezek egyike a nagyjából a jelenlegi Európai Unió országai által lefedett terület – ide értve a Nyugat- és Észak-Európában található nem EU-országokat, kivéve viszont e körből Görögországot. A másik régióba a „Közép-európai folyosó” egykor szovjet érdekszférához tartozó államai sorolhatók, északon a balti köztársaságoktól kezdődően és délen Horvátországgal, ill. Szlovéniával bezáródóan. A harmadik régió országai az ettől keletre helyet

foglaló európai államok, ide értve Oroszországot, Fehéroroszországot, Ukrajnát, Romániát, Szerbiát, Bulgáriát és Görögországot.

Jól látható, hogy az első és a második régió közötti határvonal elsősorban gazdasági, másodsorban kulturális különbségeken alapul. Viszont a második és a harmadik régió közötti határvonal alapja főként kulturális és csak ezt követően gazdasági. Az általunk közép-európai-nak nevezett régióhoz sorolt országok – önálló, részben önálló ország vagy csak tartományi szerepet eljátszva – az utolsó ezer évben Európa nyugati felébe integrálódtak, s ezt csak a 20. század két nagy háborúja következtében beállott nagyhatalmai osztozkodás szakította meg. (Ezen nem változtat az a tény sem, hogy épp ezen időszak alatt – jórészt erőszakos betelepítések, lakosságcserek és asszimilációs erőfeszítések eredményeként – a korábbi népesség összetétele erősen megváltozott, s így a kulturális szerepek is részben vagy egészben újraformálódtak.)

A társadalomkutatók közül sokan úgy vélik, hogy a jelenkor laicizálódása ellenére az emberi viselkedést, döntéseket, prioritásokat meghatározó értékek sorában továbbra is nagy szerepet játszanak a kultúrába évszázadok alatt mélyen beivódott vallási hagyományok. Pontosabban: a vallás által megfogalmazott értékek prioritási rangsora az általános értékrend elvilágiasodása ellenére és a 20. század társadalmi kataklizmái dacára máig megtartotta kultúra- és ezen keresztül magatartás-determináló szerepét. Európa ebből a szempontból ugyancsak három nagy egységből áll: a katolikus, a protestáns és a keleti ortodox-keresztény övezetből.¹ Több mint egy évtizeddel a rendszerváltások után megállapítható: a korábbi kelet- és közép-európai rezsimek által eltöröltnek, megszüntetettnek, felszámoltak vélt-remélt hitvilág részint formálisan, még inkább informálisan változatlanul tovább él. Hatása ezen országok mindennapjaiban éppúgy tetten érhető, mint a nyugati országokban, az ott hozott egyéni, tartományi, ország, vagy régió-döntésekben. Ez egyben azt is jelenti, hogy bár létezik Európaszerte egy egységes, a zsidó-keresztény kultúra világában gyökerező tradíció, azonban az évszázadok során az országcsoportokat képviselő régiók – különösen Európa nyugati és keleti fele – jelentősen eltávo-

¹ Így foglalt állást többek között Korinek László is számos előadásában.

lodtak egymástól. Ez a határ erősebb, mint az a mesterséges választóvonal, amit a politikusok a legutolsó évszázadban húztak.

Ez a szemlélet egyben arra is javaslatot tesz, hogy ne feledkezzünk el mindarról, amit az előzőekben közép-európainak nevezett sávba sorolt országok az elmúlt évszázadokban a kontinens nyugati felével együtt közösen játszottak. Úgy tűnik, hogy e szerep ismét erősödőben van, ennek számos – Nyugat-Európát is érintő – hatása van, vagy méginkább lesz a közeli évtizedekben. E szerepet nyugati megközelítésben ütközőzónának nevezik, a Lajttól keletre ugyanezt – nem kevés romantikus és patrióta felhanggal – „Nyugat védőbástyája” kifejezéssel szokták illetni. Ami tény: ezek az országok évszázadokon keresztül a keletről érkező és a Nyugat által nemkívánatosnak nyilvánított behatásokat szűrte meg. Volt ennek során – hogy csak a magyar történelemből merítsünk példákat – tatár, török és orosz hódítás, iszlám és ortodox-keresztény vallási befolyás és a sor még folytatható volna a zenei, a képzőművészeti, az írásmód és a kultúra számos egyéb jellegzetességeivel. Ezek végső soron determinálják az államok és az egyes emberek magatartását, szokásait, problémamegoldási technikáit, s amelyek – már csak emiatt is – jelentős mértékben térnek el a nyugati világtól.

1.2. A szocializmus következményei Közép- és Kelet-Európa országokban

Évtizednyi távolságra a rendszerváltástól kezdenek gyűlni azok információk, amelyek – az első élménybeszámolókhöz képest – árnyaltabb képet festenek a volt szocialista országok korábbi társadalmi-gazdasági berendezkedéséről.²

² A korábbi értékelésekből álljon itt néhány. Ilyenek: *Ewald, U.* (Hrsg.): *Kulturvergleichende Kriminalitätsforschung und sozialer Wandel in Mittel- und Osteuropa.* Forum Verlag Godesberg 1996.; *Irk F.*: *Rendszerváltás és bűnözés – négy év után.* Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 32. (1995) 58–81. p.; *Lanmich,* *A szervezett bűnözés elleni küzdelem Kelet-Európa országokban a titkos, operatív nyomozási eljárások példáján.* Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok (1996) 224–245. p.; *Irk F. – Sessar, K.* (szerk.): *Társadalmi átalakulás és bűnözés.* Magyar-német kriminológiai Szimpózium Budapest, 1997.; *Sessar, K. – Holler,*

Az már a rendszerváltást követő első értékelésekből is kitűnt, hogy a változás egyik nagy hozadéka: a megnövekedett szabadság (ide értve a szólási és a helyváltoztatási szabadságot) önmagában mit sem ér, de legalábbis kevés, ha ehhez nem társul elégséges lehetőség a jogok gyakorlásához. Ha nincsenek biztosítva a szabad utazás gazdasági feltételei, akkor azzal nem lehet legalísan élni. A szabad magyar köztársaság első legfőbb ügyészének kijelentését, miszerint a szabadság egyik ára a bűnözés korábban nem ismert mértéke és minősége, bár sok politikus ma sem kedveli, de már senki nem vitatja. Annál több szó esik a szétszakadó társadalom veszélyeiről, a lakosság korábban (legalábbis a második világháború óta már) nem ismert mértékű elszegényedéséről, s ennek következményeiről.¹ Ma már jól elválaszthatók egymástól az Európában megbukott szocializmus tényleges előnyei és hátrányai. Ezzel ellentétben a régiókban folyó nagy kísérlet kimenetele még nem látható teljes bizonyossággal előre. Arra ugyanis korábban volt példa, mit jelent az átmenet kapitalizmusból szocializmusba, azonban a visszafelé vezető út kitaposása még csak jelenleg van folyamatban. Így hát Közép- és Kelet-Európa népei egy nagy kísérletnek részesei – amelynek következményeitől nem maradnak teljesen mentesek Nyugat-Európa országainak polgárai sem.

Valamennyi (volt) szocialista országra jellemző (volt) az egalitárius elv, ami a gyakorlatban több-kevesebb torzitással került kivitelezésre. A múltból hozott és a nemzetközi kapcsolatok által befolyásolt élet-színvonalról függően az állampolgárok többségének csaknem azonos mértékben volt – vagy nem volt – meg minden, ami a közvetlen létszükségletéhez kellett. Bár hiánygazdálkodás folyt egészen a rendszerváltásig, a legalapvetőbb létfeltételek biztosítva voltak. Olykor nagyobb, olykor kisebb mértékben ideológiai megfontolásokkal a

(Hrsg.): Sozialer Umbruch und Kriminalität. Centaurus-Verlagsgesellschaft, Pfaffenweiler 1997.; *Póczik Sz.*: Nemzetközi szervezett bűnözés tegnap és ma. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 34. (1997) 65–95. p.; *Barabás A. T. – Molnár Cs.*: „A pénzmosás fantomja.” Tanulmány a pénzmosással kapcsolatos empirikus kutatásról. Kriminológiai Tanulmányok 37. (2000) 184–205. p.

¹ Ld. erre egyebek mellett Ferge Zsuzsa számos tanulmányát, az azokat megalapozó felméréseket. Ezzel foglalkozik a Belügyi Szemle 1999. évi 2. számában Fergén kívül egy sor társadalomkutató.

háttérben megvalósult az általános iskoláztatottság, a teljes foglalkoztatás, érvényre jutott a lakosság széles körének a kulturálódáshoz, művelődéshez, az egészségügyi ellátáshoz való alkotmányos joga. Élelem mindenkinek jutott, senki nem kényszerült koldulásra. Munkát valóban csak az nem kapott, aki nem akart dolgozni, ezt a magatartást viszont az állam büntette. Ehhez a tényállítás-sorhoz azonban néhány megszorító megállapítást hozzá kell fűznünk. Ezek a következők:

- Az előbbieket csak a közép-európai régió államaira igazak, Kelet-Európára nem.
- Kisebbségi időszakokban ott is voltak korlátozások (pl. a kemény diktatúra éveiben a jegyrendszer bevezetése előtti időkben).
- Egy szűk elit mindig kivételezett helyzetben volt, s ez a kivételezettség mind mennyiségben, mind minőségben, a hierarchiában elfoglalt helytől függően változott, pontosabban növekedett.
- A munkához való jog maradéktalan érvényesítése ún. kapun belüli munkanélküliséget, pazarló anyagfelhasználást és összességében rendkívül alacsony hatékonyságú, drága termelést, gyakran rossz minőséget és versenyképtelen, sokszor eladhatatlan áruk tömegét jelentette.
- A rendszer lényege volt az átláthatatlanság, a pénzügyi és természetbeni juttatások kaotikus „rendje”.
- A relatív jólét az 1970-es évektől kezdődően a régióban fokozódott. A 80-as évektől – elsősorban a politikai szabadságjogok hatalmi szinten való értelmezése függvényében – megindult a gazdasági polarizálódás a közép-európai országokban. (Ennek egyik bizonyítéka volt, amikor a 80-as évek elején Magyarország segítette ki a rossz gazdaságpolitika miatt, valamint az erre sztrájkokkal válaszoló és mindezek folytán súlyos hiányokkal küszködő lengyel közellátást.)
- A viszonylagos politikai és gazdasági stabilitás csak a nyugati világnak való teljes, és az 1980-as évek végétől való fenntarthatatlan eladósodása, gazdasági kiszolgáltatottsága folytán volt lehetséges (ami nem jelenti azt, hogy a kezelhetetlen államadósság csak emiatt következett be, s abban nem játszott szerepet az egy-

kori Szovjetunió és csatlós államai vezetőinek önként vagy kényszerűségből vállalt fegyverkezési versenye).

Igaznak kell tehát elfogadnunk azt a megállapítást, miszerint a nyugati politikai és gazdasági szervezetek (nem utolsó sorban a Világbank) segélynyújtásai egyidejűleg teremtették meg a lehetőségét a rendszerváltást megelőző, a korábbihoz képest szabadabb életnek és jólétnek, s alapozta meg a rendszerváltás után ezen országok teljes gazdasági összeomlását, s annak az általános vélekedésnek a hátterét, miszerint a rendszerváltás előtt az emberek többségének helyzete jobb volt, mint utána.

A változás nem egyik napról a másikra következett be. Szakemberek pl. már az 1980-as évek elejétől aggódva figyelték, miként kezdenek – eleinte alig észrevehetően – a vagyoni gyarapodással és a viszonylagos szabadsággal, nemkülönben a diktatúra erejének gyengülésével és a vagyoni polarizálódás megkezdődésével együtt – a bűnügyi statisztikák számai felfelé küszni. (Már ahol ilyen, megbízható adatok nyilvánosságra kerültek, de Magyarország ezen országok közé tartozott.) Ez a lassú változás csapott át a rendszerváltást közvetlenül követően és azonnal új minőségbe, itt nem részletezhető számos ok és feltétel kölcsönös és egyidejű egymásra hatása következményeképpen.

Ezen a tényen nem változtat sem az, hogy számos nehezen validálható, mert sok bizonytalansági tényezőt tartalmazó információ szerint Közép-Európában – Nyugat-Európaéhoz képest – még mindig

- kevesebb a bűncselekmény,
 - kisebb az erőszakos bűnelkövetések aránya,
 - jobb a közbiztonság,
 - kevesebb gépkocsit lopnak el,
 - kevesebb lakásba törnek be,
 - alacsonyabb a munkanélküliek, a hajléktalanok számaránya,
- és a sor még folytatható volna.

A legutóbbi időszak statisztikai adatai szerint ezek az érvek azonban már alig tarthatóak. A 90-es évek közepétől az európai polgárosodás élmezőnyéhez számító országokban a bűnözés jelentős és tartós csökkenését érték el. Ez részben a szituációs bűnmegelőzési gyakorlat elterjedésének valamint az ehhez szorosan kapcsolódó rendészeti reformoknak, továbbá a gazdasági fellendülésnek, az iskolázottság lé-

nyeges növekedésének, végül pedig a lakosság demográfiai összele megváltozásának köszönhető. Az összehasonlító adatok szerb bűnügyi terheltség szempontjából Magyarország még valóban zép mezőnybe tartozik, de példának okáért a lakásbetörések és az szakos bűncselekmények tekintetében tovább romlik a hazai hely miközben a Lajtán túl éppen ezeknek a kategóriáknak a visszaszo. sa a leginkább érzékelhető.⁴ További szempont a munkanélküliség lentős csökkenése tőlünk nyugatra. Igaz, hogy a számokban nálun javult a helyzet, de bizonyos népesség tartós munkanélküliségén sikerült változtatni. A közbiztonság mérésére bonyolult techniká alkalmaznak, amelyek abból indulnak ki, hogy a biztonság minősé egyedül a bűnözés számszerű alakulásával nem mérhető, annál inká nem, mert a biztonságot kooperációs teljesítménynek fogják amelyben a rendészet partnere a civil társadalom, az önvédelemre pes polgár valamint a biztonsági piac. Ezek a szereplők jól együttm ködni csak az alkotmányos demokrácia zavartalan működése melle képesek. A most felsorolt feltételek a rendszerváltó országokban mo vannak kiépülőben, de a folyamatot jelentősen lassítja a rendészet maradt reformja, a bűnmegelőzési kezdeményezések elsorvadása az egyoldalúan represszív kriminálpolitika.

Az embereket a számok egyébként sem érdeklik, sőt többségüknek fogalma sincs arról, mennyi bűncselekményt követnek az országban. Azt viszont érzik, hogy helyzetük a korábbihoz képest nemcsak rosszabb, hanem bizonytalanabb lett, s körülményeik megélése szempontjából ez mindennél előbbre való. A következmény nem meglepő: több rendőrt, szigorúbb fellépést, súlyosabb büntetéseket követelnek, miközben csak nagyon lassan alkalmazkodnak a megváltozott viszonyokhoz, s akadozva szervezik meg saját biztonságukat, alakítják ki új életvitelüket.

⁴ *Kertész I.*: Befejezhetetlen háború, BM Kiadó, Budapest, 2000. 312. p.

⁵ *Kő J.*: Vélemények a bűnözésről. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 35. (1999) 9–46. p.

2. A gazdasági-társadalmi átalakulás hatása a kriminalitásra

2.1. Ellentmondásos fejlődés és a bűnözés új hulláma

Azt tehát az előzőekben vázoltak alapján leszögezhetjük: Nyugat-Európa és általában a gazdaságilag fejlett világ teremtette meg azokat a részint gazdasági, részint társadalmi feltételeket, amelyek következménye – többek között – az a bűnözési hullám, ami ma már nemcsak e régióra, hanem egész Európára zúdul. A diktatúra – mégpedig a szocialista típusú diktatúra – alóli felszabadulás következménye

- a nagyon gyors és nagyon erős vagyoni polarizálódás, általában a nyugat-európai korai (ún. vad) kapitalizmus törvényszerűségeinek érvényesülése,
- a határok megnyitásával a bűnözés nyugatra exportálása,
- a korábban felajánlott nyugati lehetőségek (távozás a szocialista országokból politikai indokokba csomagolt gazdasági kivándorlás ösztönzésével) máról holnapra visszavonása, az ún. Schengeni határok felépítésével a korábbi vasfüggöny fordított irányba történő visszaállítása,
- sok országban az évtizedeken át erőszakkal lappangásra kényszerített, de soha ki nem alvó nacionalizmus újbóli tombolása, az erőszak soha nem látott állami szintre emelése, emberek milliói számára minta-értékűvé tétele, az intolerancia és a gyűlölet preferálása,
- az ezzel időben egybe eső globalizáció egyelőre kezelhetetlennek tűnő negatív jelenségeinek elterjedése,⁴ a neokolonizáció megjelenése Közép- és Kelet-Európában,
- a nyugati társadalmak posztmodernnek nevezett számos megjelenési formájának, mint reális szükségletnek kielégítése,

⁴ E problémakörrel itt részletesen nem foglalkozunk, bár egyre többen hívják fel a figyelmet e feltartóztatatlannak tűnő folyamat árnyoldalaira. Általánosságban ld. pl. *Korten, D.*: Tőkés társaságok világuralma. Kapu 1996., továbbá *Ziegler, J.*: Die Barbaren kommen. Goldmark 1999. Témánk kapcsán Ferge idézi Soros Györgyöt. Ferge Zs.: Szegénység és bűnözés, azaz: van-e dezintegrációs és decivilizációs veszély? Belügyi Szemle 1999/2. 3–27. p.

- az ezzel egyidejűleg tapasztalható decivilizációs folyamat, amelynek – egyes szociológusok szerint – szerves folyománya a bűnözés növekedése.⁷

Az előbbiekből adott jellemzést akként lehetne összefoglalni, hogy térségünk országaiban két folyamat ment végbe, amelyek aszinkronba kerültek. A gyors privatizációt és a tulajdonszerkezet robbanásszerű átalakítását nem követhette hasonlóan gyors polgárosodás, a demokratikus intézmények rövid idő alatt történt felépítését pedig nem kísérte az állami szerepvállalás csökkenése. Ellenkezőleg, tovább folyik az etatizáció és ami ennek szervezeti tükrö, a közigazgatás centralizációja.

A rendszerváltások előtt az emberek többsége formálisan részt vett a társadalom működtetésében, hiszen ez garantálta szerény, ám biztos megélhetését. Informálisan azonban kivonult ebből a berendezkedésből, s a kettős norma szerinti éleést egyrészt a külső kényszer, másrészt a fennálló rendszerrel szembeni belső ellenállás tartotta életben. Ez főként a tulajdon két fő formájánál volt látványosan tetten érhető. Szent és sérthetetlen volt kinck-kinck szerény magántulajdona. Hosszú ideig ezt szemérmesen személyi tulajdonnak titulálták, hiszen egy, a szocialista erkölcs elvei szerint élő embernek magántulajdona nem is lehetett. (Nem volt ilyen a legfőbb állami és pártvezetők birtokában sem. Ők a köztulajdonban levő luxus gépkocsikat, nyaralókat, vadászterületeket használták sajátjukként.) A magánvagyon részének eltulajdonítása erkölcsileg főben járó bűnnek számított annak ellenére, hogy az állam az ún. társadalmi tulajdont védte – bizonyos időkben drákói szigorúságú törvényekkel. De mivel ez utóbbi senkihez nem kötődött, valójában nem volt senkié, bár léte amiatt volt lehetséges, mert a megteremtésében mindenki részt vállalt. (Erről ma kevés szó esik ahhoz képest, hogy milyen gyakran hányják szemére – joggal – a bukott rendszernek a magántulajdon ellenszolgáltatás nélküli államosítását.) A rendszerváltás utáni munkanélküliség többek között azért oly fájdalmas és igazságtalan, mert jelentős részben olyanok kerültek utcára, akik vagy akiknek szülei éveken vagy évtizedeken át azért éltek a szegénységi küszöb fölött alig valamivel, hogy az egyébként pazarló állam a bérből lecsipentett részekből tudjon újabb vagy korszerűbb

⁷ Így: Ferge i. m.

munkahelyeket teremteni, olcsó lakásokat és üdülőket építeni. A rendszerváltás után máról holnapra czekek, a munkások bérhányadából létesített intézményeket is privatizálták, sokszor messze áron alul, és nem ritkán olyan külföldieknek, akiknek egyetlen célja a gyárbezárással a versenytárs likvidálása volt. A közvagyon másik része sok esetben szintén értelmetlen kezekbe került. Nem meglepő hát, hogy az emberek „mi tudata” a rendszerváltáson innen és túl semmit nem változott – amint ezt több kutatás bizonyítja.⁸ Arról nem érdemes vitát nyitni, hogy mi volt igazságtalanabb: az 1948–1950-es államosítás-e vagy az 1990–1992 között véghezvitt privatizálás?⁹ Emlékeztetünk viszont arra, hogy a tulajdon szentségének alapvető igazságára épülő privatizációt sokan érezhették igazságtalannak, míg a tulajdont tagadó igazságtalan ideológiát sokan és sokáig az igazság eljöveteleként élték át.

A társadalom egy része szembe került egy teljesen új érzéssel: a létbizonytalanság megélésével. Ez különösen azokat sokkolta, akik – szemben a hangoztatott szólammal – évtizedeken keresztül azt tapasztalták, hogy felesleges, sőt kifejezetten ostoba dolog tanulni, tovább tanulni, hiszen az alacsonyan iskolázott és az olykor húsz évnél is hosszabb időt iskolapadban töltő személy jövedelme között vagy nincs különbség, vagy a tanulatlanabb keres – olykor sokkal – többet, mint az iskolázott. Ez még akkor is igaz, ha tudjuk, hogy az államszocializmus időszakában az egyetemi diploma igazi nemesi levélnek számított, minthogy egy idő után kizárólag ennek birtokában lehetett politikai és gazdasági karriert építeni. Ezért torkollottak a felvételi időszakok a családok többségénél egy általános hisztériába.¹⁰

⁸ Részletesen ld. *Irk F.*: A morál és a büntetőjog időszerű kérdései. *Kriminológiai Tanulmányok* 37. (2000) 258–277. p.

⁹ A kérdés minden oldalról megközelítve ellentmondások sorát hordozza. Mert miközben egyik oldalról igaz, hogy a munkások béréből lecsipentett forintok tízmilliárdjaiból felépített üdülők, sporttelepek, kultúrházak kerültek – olykor mélyen áron alul – magánkézbe, addig az is igaz, hogy az előbbivel egyidőben a jogellenesen állami tulajdonba került magánvagyon jogos (vissza) privatizációja is zajlott. Ld. *Szikinger I.*: Szentségtörő gondolatok a szervezett bűnözés elleni küzdelemről. *Belügyi Szemle* 1997/7–8. 38–50. p.

¹⁰ *Konrád Gy.–Szelényi I.*: Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz, Gondolat, Budapest, 1989.

Az emberek viszont egyik évről a másikra azt tapasztalták, hogy a tegnapi még keresett segédmunkás – minden átmenet nélkül – ma már elhelyezkedésre képtelen, az új társadalom számára felesleges személy. A munkás-paraszt ideológia hol negyven, hol hetven éven át annyit azért hatott, hogy – a tények creje által – elhitesse a kétkezi munka felsőbbrendűségét az értelmiségi munkával szemben. Generációk nőttek fel abban a hitben, hogy aki szellemi pályára megy, az valójában nem szereti, nehéznek tartja a fizikai munkát. Ezeknek a lakosság jelentős hányadát kitevő embereknek és családjának jövőképébe nem illett bele a szellemi munka, a tovább-, sőt az egész életen át való tanulás, az átképzés. Közülük sokat természetesen olyan életkorban ért a rendszerváltás, amikor már – még ha fel is ismerték megváltozott érdekeiket – késő volt váltani. Szerencsésebb részük kényszer-vállalkozó lett, többségük azonban – családjával együtt – kilátástalan helyzetbe került.

Ami a családot illeti: a gyerekek követendő például nem a szellemi, hanem a fizikai munkát preferáló mintát hozták magukkal hazulról. Iskolai aspirációjuk, credményeik is ennek voltak megfelelőek.

Bár a társadalmon belüli átrétegződés, a magasabb iskolai végzettség elérése korábban megindult folyamat volt, a legalsó rétegekhez tartozók korábbi relatív deprivációja a rendszerváltás után tíz évvel megváltoztathatatlan, végleges leszakadássá alakult át. A rendszerváltás előtt is ebből a közegeből fejlődtek ki a fiatalkori bűnöző csoportok, azonban számuk csekély volt, mert mintaként számukra is többnyire a nehéz munkát végző szülők élete szolgált, mégha átmenetileg egy részük ezt el is utasította, mert könnyebb életre vágyott. A rendszerváltás után munkanélkülivé vált iskolázatlan szülők alacsony iskolázott gyermekei számára azonban már más kiutak kínálkoznak. Ők már nem a szerény megélhetést, hanem a szülők anyagi helyzetének jelentős meghaladását tűzik ki célul. Ehhez pedig többnyire csak a *szervezett bűnözésen keresztül vezethet az út*. De hosszú távon nem veszélytelenebb a társadalomból való teljes kirekesztődés sem.

A szervezett bűnözés – amelynek létéről (pontosabban: annak tagadásáról) a rendszerváltás előtt is már többnyire csak ideológiai megfontolásokból vitakoztak – ezt a réteget látszik megcélozni, felhasználni valamennyi volt szocialista országban. (Nem kevésbé veszélye-

sek a politikai szélsőségek szervezői sem, akik ugyancsak e kört próbálják behálózni kapitalizmusellenes, s a 20. század első évtizedeiből már jól ismert demagóg propagandájukkal.) Az építkezés tökéletes, mert a korábról a kontinens e régiójában jól ismert jelenségre: a hiányra, s az azt megszüntetni vagy csökkenteni hivatott szürke vagy fekete gazdaságra, mint ismert jelenségre alapoz. Az *illegális gazdaság* a társadalom többsége által ismert, sőt preferált jelenség, hiszen ennek segítségével lehetett egyszerre két legyet ütni egy csapásra: egyrészt olcsóbban jutni legálisan elérhető vagy elérhetetlen közszükségleti cikkekhez (ld. KGST piac és annak kínai vagy vietnámi piac utóélete valamennyi volt szocialista ország területén, így Németországnak az egykori NDK-t képező tartományaiban is), másrészt fityiszt mutatni államnak és hatalomnak annak bizonyításával, hogy áru- és árszabályozási igyekezete, határ- és vámellenőrzése, később adóztatási rendszere igencsak tökéletlen.

A lakosság semmiféle ellenállásába nem ütközött, hogy egyszer csak feltűntek a csempészárúkkal tömött standok. Az emberek többsége a rendszerváltás után hamar úgy vélte: az állam csak a homlokzatot festette át, hiszen – mint szó róla – szabadságról, demokráciáról beszél, miközben a megélhetés számukra csak rosszabb lett. Az adócsalás egyébként is – nemcsak Kelet-, hanem Nyugat-Európa sok országában is – a nemzeti sportok egyik válfaja, híres közéleti személyiségek, nagyhatalmú politikusok által is üzött egyfajta virtus.

Miért volna akkor baj, ha dől az önkormányzatok által közvetlenül vagy vállalkozókon keresztül közvetve működtetett, teljesen legálisnak tűnő piacra a csempészett cigaretta, a hamis védjeggyel ellátott sportcipő, ruhacikk, alkohol és parfüm.

A minőség iránt meglehetősen érzéketlen lakosság csak azt látta: van, ahol a boltokban megszokottnál olcsóbb áron azonos minőségű (s persze gyakran csak azonosnak látszó) cikket lehet vásárolni.

A rendszerváltás éveiben megindult a gépkocsik legális importja. Használt autók tömege lepte el hirtelen az utakat. Hogy ezzel Európa roncsstelepévé vált az ország, nem sok embert érdekelt, amikor azt tapasztalta, hogy ezek a járművek elaggottan is sokkal nagyobb használati értéket képviseltek, mint a keleti blokk legtöbb típusa. Lassan megjelentek a jobb állapotban levő járművek is – feltűnően olcsó

áron. Egyesek ugyan arról beszéltek, hogy magyarországi bűnöző bandák – nyugati kollégáik hathatós közreműködésével – szervezeten és megrendelésre lopják a nyugat-európai polgárok járműveit. Itthon azonban – jogállamiságunk nagyobb dicsőségére – valamennyit legalizálták, méghozzá olyan, mind a mai napig nem korszerűsített okmányokkal, amiket csak az nem hamisít meg, aki nem akar. Nem volt fontos ez sem viszonteladónak, sem vevőnek, hiszen évekig senki nem kérte számon sem a megszerzés módját, sem a kocsi hitelességét. A hatóságok szemé előtt működtek a „kettőből egyet” készítő autószerelő műhelyek, a forgalomba helyezést engedélyező vállalkozások.

A magyar lakosság csak akkor kapott a fejéhez, amikor a tudottan (vagy naivan még csak nem is sejtetten) lopott árujának egyik éjszaka búcsút mondhatott, mert annak egy államhatárral keletebbre is piaca támadt, hiszen ott is „kitört” a kapitalizmus, vele együtt a vagyonok polarizálódása. Az állam pedig csak akkor kezdett el az egész jelenségre élénken reagálni, amikor már a minisztériumi és más főhatósági luxuskocsiknak is tömegesen lába kelt, és külföldi követségek intervenáltak az állampolgáraiktól tömegesen ellopott járművek miatt. (Bár mindmáig tény – noha ez sem a hatósági semmittevést nem menti, sem a meglóptakat nem vigasztalja –, hogy Magyarországon a lakosság számához, illetve a gépkocsik számához képest még a „legsötétebb” 1990-es években sem loptak el annyi autót, mint Németországban, Svájcban vagy Olaszországban. Hogy e valósághoz képest miért más a hírünk a világban – ez egy külön alfejezet témája lehetne.)

Itt most csupán arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy erre az ártatlannak induló, a lakosság által meg nem értett,¹¹ a hatóságok által hosszú ideig olykor támogatott, olykor túrt rendszerre épült rá mind a

¹¹ A szervezett bűnözés leküzdése lehetetlen a közvélemény támogatása nélkül. Ehhez pedig olyan információkra van szükség, amelyek eredményeképp megértik e bűnözés lényegét, rövid- és hosszú távú következményeit. Ld. még *Szikinger I.: Szentségtörő gondolatok a szervezett bűnözés elleni küzdelemről. Belügyi Szemle 1997/7–8. 38–50. p.*, aki szerint „ha a polgárok előtt nem tudjuk világossá tenni a bűn és a becsületes élet közötti különbséget, akkor a jog elveszti tartását, a közhatalom pedig legitimitását.” Ha ez nem működik, a hatalom a polgároktól nem kap olyan mennyiségű és minőségű információt, ami a hatékony bűnüldözéshez elengedhetetlenül szükséges.

drogkereskedelem, mind a prostitúció, s az előbbiektől egyáltalán nem függetlenül az emberkereskedelem. Ezek nélkül a történelmi előzmények nélkül nehezen volna megérthető: hogyan vált tíz év alatt Közép-Európa a szervezett bűnözés egyik központjává.¹²

2.2. A téma szociopolitikai megközelítése

Fontosnak tartjuk kiemelni azt, hogy a *szervezett bűnözés mindig reális szükségleteket elégít ki*. Emiatt változik földrészről földrészre, egy-egy nagyobb területi egységen belül pedig kultúránként, továbbá időről időre a szervezett bűnözés súlypontja, megvalósulási formái.

Amint látható, felfogásunkban a *kultúra* döntő szerepet játszik. Nemcsak a már említett szükségletek meghatározásában, hanem a szervezett bűnözéssel érintett személyi kör tekintetében is. Ide értendők a termékek vagy szolgáltatások előállítói, eladói és vevői – minden szinten.

A kultúra tekinthető a társadalom valamely részéhez (réteg, család, egyéb közösség) tartozó egyén „genetikai kódjának”, ami magában foglalja azokat a részint hagyományokon alapuló, részint az aktuális közösségekkel való érintkezés során *tanult és belsővé tett* (interiorizált), kívánatos szükséglet-kielégítési, probléma-megoldási módokat, amelyek részint az ember világgal szembeni beállítódását általában, részint egy adott helyzetben tanúsított viselkedését konkrétan determinálják.

Felfogásunkban a kultúra része az erkölcs, amely döntő mértékben jut szóhoz a társadalomhoz vagy valamely réteghez köthető normák követésében, illetve elutasításában – ide értve mind az (esetleg jogi köntösbe öltöztetett) írott, mind az íratlan normákat.

Fontos megemlíteni, hogy – egyazon kultúrákörön belül is – a *rétegnormák* többé-kevésbé mindig eltérnek az államhatalom által kö-

¹² Ez nem azt jelenti, mintha a rendszerváltás előtt – függetlenül attól, hogy illett-e erről beszélni vagy sem – ne lett volna Európa e régiójában meg a szervezett bűnözés előzménye. Erről részletesebben ld. *Kacziba A.*: Mindig egy lépéssel a bűnözők mögött? Interjú. Belügyi Szemle 1997/7–8. 86–92. p.

vetendőnek tekintett normáktól, de még azonos terjedelem esetében is mások lehetnek a prioritások. Mindaddig nincs különösebb probléma, amíg – ilyen esetekben – a távolság nem oly nagy, hogy akár az erkölcsi elvek (ide értve a morális kényszereket), akár az érdekek (ide értve a jogi büntetéstől való félelmet) ne lennének képesek arra, hogy az egyéneket, azok bizonyos csoportjait rávegyék az uralkodó normák akceptálására. Akár erkölcsi, akár érdek alapon azonban előfordulhat, hogy a különböző normák oly mértékben távolodnak el egymástól, hogy az egyén (különösen, ha mögötte számára fontos referencia-csoport áll, esetleg nemcsak erkölcsi, hanem egyéb kényszer kilátásba helyezésével is) szembe helyezkedjen a hivatalosan preferált normákkal.¹¹

A szervezett bűnözés esetében – többnyire valamennyi résztvevő részéről, ide nem értve a megkárosított államot – a most említett, az államhatalom által nem kívánt helyzettel találkozhatunk. S ha jól végiggondoljuk az előző pontban írtakat, észlelhető mind a veszély nagysága, mind a kiút megtalálásának nehézsége. Szegénységi küszöb alatt élő, dezintegrálódott és gyökértelen embereket nehéz jogkövető magatartásra ösztönözni és könnyű olyan közösségbe csábítani, amelyik megoldást ígér egyébként kilátástalan helyzetére. Ezért minden olyan társadalomban, amelyik jelentős mértékben polarizálódott (minél jobban, annál inkább), szükségképpen kitermelődnek azok a személyek, csoportok és rétegek, amelyek értékrendszerén csakúgy, mint érdekszféráján kívül esik a demokratikus jogállam bizonyos szabályainak tisztelete.

A szervezett bűnözés *regionális típusait* számba véve a következő, jellegzetességeiben egymástól jelentős mértékben különböző szerepekkel találkozunk:

¹¹ Ez különösen akkor könnyű, ha az állampolgár számára nem teljesen világos: a hatalom valójában kinek az oldalán áll. A 90-es évek első felében Magyarországon, majd 2000-ben váratlanul Belgiumban felbukkant üzemanyag-hamisítás jogszabályi és technikai környezetét megvizsgálva valóban csak a kormányon levők iránti elfogultság esetében tétélezhető fel az, hogy semmiféle szerepük sem volt az államot milliárdokkal megkárosító és az olajpancsoló bűnszervezeteknek hasonló méretű magánhasznot hozó üzletek lebonyolításában. Vö. még *Bócz E.*: Egy államügyész vallomása. *Belügyi Szemle* 1997/7–8. 11–37. p.

- *Tranzit vagy átmenő forgalom szerep*

Közép-Európa országai többnyire megkerülhetetlenek a kelet-nyugat, valamint a nyugat-kelet irányú szervezett bűnözés számára. (Természetesen csak a hagyományos áruszállításról eshet szó, mindez nem vonatkozik a bűnözés legkorszerűbb formáira: az interneten keresztül zajló kriminalitásra.) Ebben a típusban Magyarország csak mint közbeeső, a szállítási útvonalon fekvő „akadály” szerepel, amelyet minél feltűnésmentesebben és gyorsabban le kell küzdeni.

- *Támaszpont szerep*

A nagy bulik résztvevői – hasonlóan az olyan egykor volt terroristákhoz, mint pl. Carlos – az országot pihenő, esetleg átrakóhelyül használják, ezúttal bevonva helyi segítőköt is. Lényeg azonban továbbra is a kelet-nyugati, illetve nyugat-keleti irányú szállítás zavartalanságának biztosítása anélkül, hogy a szállítmányok létrehozatalában vagy szétesztésában az ország területén élők szerepet vállalnának.

- *Rezidenciális szerep*

A tranzitország szerepe felértékelődik, s a támaszpont pihenőhelyből elosztó vagy átrakó központtá válik. Az áruk szállítói vagy a futárok itt cserélődnek, váltják egymást. Ezek a helyek fejlett logisztikával és nagyfokú biztonsággal vannak ellátva. A hatóságok által korábban követett áruknak – ha ezt a bűnözők észreveszik – ilyen helyeken veszhet nyoma.

- *Lokális szerep*

A szervezett bűnözésnek természetesen van helyi bázisa is, amelyik vagy csak az országhatárokon belüli szervezett bűnözés részese, vagy tevékenyen közreműködik a nemzetközi bűnözésben. Szereplői elemei lehetnek valamely nagy hálózatnak, de önálló vagy részben önálló hálózat működése is gyakori.

Magyarországon – hasonlóan a többi közép-európai országhoz – valamennyi szerep részesei jelen vannak, s a bűnüldöző hatóságok feladata közülük lehetőleg minél több felderítése. Mégis az *országglakókra közvetlenül a lokális szerep a legveszélyesebb*, közvetve azonban ide sorolható a rezidenciális szerep is, hiszen ebben az esetben nagy a veszély, hogy előbb-utóbb a tranzitországi szerep átalakul forrás- vagy célországgá.

Lehetséges egy másfajta tipizálás, amely azt vizsgálja, hogy a szervezett bűnözés alakulására miként hat két tényező: az egyik a civil társadalom fejlettsége, a másik pedig a bűnözés kontrollja. Felállítható a következő négy kategória.

- Azokban az országokban, ahol az *erős civil társadalom mellett a bűnözés kontrollja alacsony* szinten valósul meg, a szervezett bűnözés elszigetelt marad ugyan, de különösen a konfliktusos formái viszonylag kis kockázattal és nagy haszonnal működtethetők, ezért az előfordulás gyakorisága nem csökken. Ebbe a csoportba tartozott a Nyugat több vezető országa 1990 előtt és ide sorolható jelenleg Magyarország.
- Azokban az országokban, ahol a *fejlett civil szféra mellett a bűnözés kontrollja is hatékony*, a szervezett bűnözés elszigetelt és mind a konfliktusos, mind pedig a konszenzusos formái nagy kockázattal tarthatóak fenn, ezért számaránya is folyamatosan csökken. Ide sorolhatóak azok a fejlett demokráciák, ahol 1990 után az össz-bűnözés jelentős csökkenése következett be.
- A *polgárosodás alacsonyabb szintjén* mozgó társadalmak, ahol viszont a *bűnözés erőteljes kontrollja* valósult meg a szervezett bűnözésnek szinte egyáltalán nincs működési terepe. Nyilvánvalóan ide illeszkednek a XX. század nagy diktatúrái, amelyek azonban a bűnözést is államosították.
- Ha a *gyenge civil intézményrendszer a bűnözési kontroll alacsony hatékonyságával találkozik*, akkor anarchikus viszonyok keletkeznek, amelyeket a szervezett bűnözés jól kihasználhat. Ezekben az országokban képesek a bünszervezetek a legmélyebben beépülni a közigazgatásba, az igazságszolgáltatásba, a politikai és a gazdasági hatalomba. Ennek a kategóriának jellegzetes példáit mutatják az oroszországi viszonyok.

2.3. A szervezett bűnözés súlypontjai. Szervezett és gazdasági bűnözés

Korábban már hangsúlyoztuk, hogy e bűnözési fajta egyik legfőbb jellegzetessége a folytonos változás, megújulás. Lényegében szigorúan a piac törvényei határozzák meg, hogy mikor, hol, melyik bűncselekmény-fajta kerül előtérbe, s melyik szorul – átmenetileg vagy végleg – háttérbe. A költség-haszon elemzés során figyelembe vételre kerülnek – az anyagi haszon nagyságán túl – a kockázat mértéke, a lebukással várható következmények, a régió vagy ország (ország rész) specialitásai, mint hozzájárulás a szervezet minél tökéletesebb működéséhez.

Napjainkban Európában fontos szerepet játszik a korábban elzárt országok, mint termelő, leadó és felvevő piacok nagysága, megközelíthetősége, a monopolhelyzet kialakításának esélyei is. Egész Európában – minél jobban üldözik, annál inkább – nagy haszonnal kecsegtető árucikkeknek számít a prostituált és a drog. Elsősorban Nyugat-Európában elterjedőben van a pedofil igényeket kielégíteni hivatott gyermek-pornográfia (gyermekkereskedelem) és a szervkereskedelem.

Jelentős fellendülést mutat az emberkereskedelem – ide értve a nő és gyermekkereskedelmet is,¹⁴ kialakítva ezzel a rabszolga-kereskedelem „modern” változatát. Stagnál és várhatóan csökkenő tendenciával a néhány év utáni minimum felé halad a gépkocsi-lopás. A Kelet-Európai országok kifosztásának befejeződésével a korábbi évek, évtizedek illegális műincskereskedelme is lassan a minimális mértékre csökken. Robbanásszerű fejlődés előtt áll és a korábbi teljes szervezett bűnözéssel foglalkozó piacot uraló, résztvevői és bűnüldözői szerepekről alkotott képet teljesen átrajzoló elektronikus bűnözés. Ma úgy látszik, hogy ennek korábbi fajtáit (pénz- és bankkártya, továbbá ér-

¹⁴ Erre ld. *Pap Z. – Diós É.: Nőkereskedelem Közép- és Kelet-Európából Hollandiába.* Belügyi Szemle 1999/2. 102–107. p. E felmérésből az is kitűnt, hogy a vizsgálatban részt vett 23 tettes-csoportnak mintegy fele csak csoportbűnözésben vett részt, s nem tartoztak szervezett bandák kötelékébe. A kutatók megkülönböztették egymástól a nagykereskedelemben dolgozókat az ún. befészelt csoportok tagjaitól, akik elsősorban az elosztással foglalkoztak úgy, hogy mind a származási, mind a célországban megfelelő bázissal rendelkeztek.

tékpapír-hamisítás) viszonylag könnyen és gyorsan lehet felszámolni. Az ennél korszerűbb elkövetési formákat, elsősorban az Internet-hálózaton keresztül lebonyolított bűnözés legkülönbélebb, s ma még nagyobb részt nem is sejtett változataival szemben, minden korábbinál nehezebb lesz fellépni.

A témakört jól ismerő szakemberek közül többen¹⁵ azon az állásponton vannak, hogy a gazdasági bűnözés jelenti a legnagyobb veszélyt a társadalomra, annak ellenére, hogy ez nem olyan látványos, mint akár a lakosság félcímét leginkább kiváltó erőszakos és vagyoni elleni bűnözés,¹⁶ akár a hatalom által szívesen preferált egyes bűnözési formák, mint a kábítószerrel összefüggő vagy a korrupciós bűnözés. Ebből következően a legnagyobb kárt a szervezeten elkövetett gazdasági bűnözés okozza.

E bűncselekmények részletes elemzése meghaladná e tanulmány kereteit. Ezért itt csupán néhány szempontra szükséges utalni. Ezek a következők:

- A gazdasági bűnözés kriminológiai fogalma lényegesen szélesebb, mint a különféle országok eltérő időszakokban létrejött büntető törvényeiben ilyenként nevesített bűncselekmények köre.
- A gazdasági bűnözés csak részben azonos a fehér galléros bűnözéssel, a kettő az idő előrehaladtával folyamatosan eltávolodik egymástól. A gazdasági bűnözés korántsem korlátozódik az intellektuális bűnözésre, bár ilyenként valóban leginkább a gazdasági deliktumok jellemezhetőek.

¹⁵ Így: *McDonald*: The Globalisation of Criminology. The New Frontier is the Frontier. Transnational Organised Crime, Vol. 1. Spring 1995. 1–22. p.; *Naylor, R. T.*: From Cold War to Crime War. The Search for a New „National Security” Threat. Transnational Organised Crime, Vol. 4. Winter 1995. 37–56. p.; *See. H.*: Ist zum Schutz vor der Organisierten Kriminalität eine Beschränkung der bürgerlichen Freiheiten notwendig? In: Gehl, G. (Hrsg.): Das Mafiose in unserer Gesellschaft und seine Bekämpfung. Dadder Verlag 1999. 237–260. p.

¹⁶ Nem véletlen, hogy a bűnmegelőzéssel foglalkozó szakemberek, szervezetek többsége a bűnmegelőzés mozgáskörét a viszonylag látványos eredmények elérését biztosító, a lakosság számára a bűnözéstől való félelem csökkentését elemi hivatott lokális és/vagy szituatív bűnmegelőzésre redukálja, s programjaiban még csak megemlítésre sem kerülnek a most tárgyalt bűnözési formák megelőzésének igénye.

- A szervezett bűnözésnek alig ismertek a gazdaságot súlyos mértékben nem károsító fajtái. Ez azzal a megfigyeléssel igazolható, miszerint valamennyi szervezett bűnözési forma sérti a legális gazdaság érdekeit, mert jelentős és ellenőrizetlen pénzmozgással jár együtt, továbbá a foglalkoztatás helyzetének állami kontroll alatt tartása és tervezhetősége csorbát szenved. Ehhez társul a szervezett kriminalitás ár- és béreltérítő szerepe.
- A szervezett bűnözés általában, a szervezett gazdasági bűnözés pedig különösen nem korlátozódik az illegális vállalkozásokra. Az államok kisebb-nagyobb csoportjainak, egyes régiók, földrészek gazdaságának neokolonializációjában domináns szerepet játszanak az erőfölényükkel, monopolhelyzetükkel visszaélő, formailag teljesen törvényes keretek között működő tőkés társaságok.¹⁷ A 20. század végének rendszerváltó országai egyszerre kell küzdjenek a szervezett bűnözés mindkét fajtája ellen, amelyek közül azonban csak a korábban említett körbe tartozók kapják meg a kellő figyelmet. Gyakran esik szó az elesett emberket érintő modern rabszolgaságról, sokkal ritkábban foglalkozunk az újgyarmatosítás különféle formáival és azok következményeivel. Legfeljebb a környezetszennyezés kerül olykor – egy-egy nagy tragédia után, rövid ideig – a figyelem középpontjába.

Európa különböző régióiban a szervezett bűnözés elleni küzdelem prioritásai eltérőek lehetnek. Ez érthetően a különböző államok más-más jellegű veszteségeire (esetleg be nem vallott nyereségeire) vezethető vissza. Eszerint Európa nyugati fele erőteljesen ösztönzi a drogkereskedelmet, az autólopások és az embercsempészet-emberkereskedelem elleni hatékonyabb fellépést. Kevesebb szó esik ebben a földrajzi-politikai egységben a keletről nyugatra irányuló műkincs-csempészetéről, a nyugatról keletre irányuló környezetszennyezésről, a törvénytelen földvásárlást megvalósító, és a neokolonializáció részét képező ún. „zsebszerződésekről”, a fegyverkereskedelemről, a multinacionális cégek extraprofit-termelésének módjáról.

¹⁷ E témakörrel másutt részletesen foglalkozunk. Itt csak két műre hívjuk fel a figyelmet. Ezek: *Korten, D. C.: Tőkés társaságok világuralma. Kapu 1996.*; továbbá *Ziegler, J.: Die Barbaren kommen. Goldmann 1998.*

3. A szervezett bűnözés jogtudományi elemzése

3.1. A kriminálpolitikai szempont, a szervezettség, mint globális probléma

A büntetőjogi gondolkodás számára az a természetes, ha a bűncselekmény „triviális tényként” jelenik meg és egyéni magatartásként írható le. Ez a mindennapi jelenség egy „jogszemponútú kimetszés” által tilalmi normába foglalható, felderíthető és megbüntethető. De mit kezdünk a bűnnek azzal a formájával, amely az egész emberiség erkölcsi értékeit megkérdőjelező globális problémává terebélyesedik, olyan mértékben, hogy annak fenyegetései csak a környezetszennyezéshez, az energiaforrások kimerüléséhez avagy a túlnépesedéshez hasonlíthatóak.¹⁸

A nemzetközi szervezett bűnözés nem csupán azért vált elsőszámú világproblémává, mert veszélyességének foka és földrajzi hatóköre növekedett, hanem azért is, mert mai megjelenései azt a meggyőződést erősítik, miszerint az alkotmányos jogállam hagyományos eszközeivel a kriminalitásnak ez a szelete nem kezelhető.

A bűnös jelenségeknek a filozófiai absztrakció szintjére emelése az elmúlt tíz esztendő egyik fejleménye. Valóban, napjainkban csaknem minden tudós, aki átfogó világértelmezésekre törekszik, a bűnözés alakulását helyezi diagnózisa központjába, legyen akár filozófus, közgazdász vagy politológus.¹⁹

Egyfelől bekövetkezett a bűnözés démonizálása, kialakult az a felfogás, amely a kriminalitást megismerhetetlennek és kezelhetetlennek írja le, és a jog hagyományos eszköztárát alkalmatlannak ítéli a társadalom megvédelmezésére.²⁰ Másfelől viszont számos értékelés a bűn-

¹⁸ Finszter G.: A korrupció elleni küzdelem esélyei. Rendészeti Szemle, 1992/9. 52. p.

¹⁹ Lásd például Martin, H.-P.-Schumann, H.: A globalizáció csapdái. Perfekt Kiadó, Budapest, 1998, avagy Fukuyama, F.: A nagy szétbomlás. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.

²⁰ Zaffaroni, E. R.: Crime Organizado. Crime, Direito e Sociedade, 1. szám, Rio de Janeiro, 1996. 45. p., idézi, Joao Marcello de Araújo, Raul Cervini Sanchez: Rapport du groupe brésilien, Colloque préparatoire d'Utrecht, 1998, Kézirat.

üldözés és a társadalmi prevenció sikereiről szól, azt jelentve, hogy a polgárosodás centrum országaiban két évtizedes bűnözési hullám után a növekedés megállt és jelentős csökkenés következett be.²¹ Erre tekintettel a politikai értékelések nem általában a bűnözést, hanem csupán a nemzetközivé váló szervezett elkövetéseket ruházzák fel mitikus erővel. Mind gyakoribb az érvelés, miszerint a bűnözés visszaszorítása a modernizáció legerősebb országainak belső sikere, míg a szervezett bűnözés jelenléte külső okokkal magyarázható, azoknak a szegény régióknak a bűne, amelyek minden elmaradottságukat és rendtelenségüket a Föld elit részeire zúditják. Ismét alakulóban van egy kétpólusú világ, a büntelenek és a bűnösök tábora. Nem is véletlen, hogy a társadalomvédelem középpontjába az illegális migráció megakadályozása lép, minthogy a szegény országoktól a gazdagok felé irányuló népvándorlás mutatkozik a bűnözés legveszedelmesebb exportjának. Legutóbb, 2000. július 28-án és 29-én az Európai Unió tagországai belügyminisztereinek Marseille-i tanácskozásán ezért került napirendre az integráció migrációs politikájának harmonizálása.

A társadalomért felelősséget érző kormányzatok mind erőteljesebb készletet éreznek arra, hogy represszív kriminálpolitikát fogalmazzanak meg a jövő számára. A bűnüldözés centrális feladatának jelölik a szervezett bűnözés elleni küzdelmet, a jogalkotást új büntetőjogi tilalmak megfogalmazására és az állami büntető hatalom cselekvését akadályozó eljárási garanciák lebontására hívják fel, sürgetik a nemzetközi rendőrségi összefogást, végül támogatják az olyan titkosszolgálati akciókat, amelyek a szervezett bűnbandák bomlasztásával, anyagi alapjaik elvonásával, piaci ellehetetlenítésükkel és az egyes gyanús személyek lejárásával járnak. A saját hatalmukat állandósítani kívánó kormányzatok felismerik, hogy a szervezett bűnözés ellen hirdetett keresztes hadjárat felettébb alkalmas módja a végrehajtó hatalom erősítésének, a demokratikus intézmények visszaszorításának. A szervezett bűnözés, mint konspiráció leírható úgy is, hogy jelenlétében akkor is hinni kell, ha az nem bizonyítható, hiszen egy összeesküvés annál veszedelmesebb, minél kevesebbet tudunk róla. (Az a leggyanú-

²¹ Fukuyama, i. m. 47–58. p.

sabb, ami nem gyanús!) Ezért állítható, hogy a szervezett bűnözés el-
leni harc nagyobb veszélyt jelenthet az alkotmányos demokráciára,
mint maga az elhárítani kívánt kriminalitás.

3.2. A kriminológiai elemzés tárgya, a szervezettség morfológiája

A kriminológia analitikus módszereivel igazolható, hogy a szerve-
zett elkövetések is individuális magatartások sorozatai, amelyek a bűn-
tetőjog normáival tilalmazhatóak, felderíthetőek és velük szemben az
állam büntetőjogi igénye az igazságszolgáltatásra bízható. Nem igaz az
sem, hogy az alkotmányos demokráciák klasszikus büntetőjogi elvei
olyan korszakban születtek, amikor a bűnözésnek ez a fajtája még is-
meretlen volt. A rendészet története emlékezik a múlt század elején
London alvilágára, amelynek felszámolására jött létre a Robert Peel ál-
tal vezetett New Scotland Yard, az egész bűnöző hadsereget dirigáló
Cartouche-ra, avagy a Franciaországban fegyveres útonállásra specia-
lizálódott bűnbandákra, amelyekkel szemben Clemenceau belügymin-
isztersége idején, 1907-ben került megszervezésre minden modern
rendőrségi kommandó őse, a Brigade Mobile.²² Nem kérdőjelezte meg
a büntető igazságszolgáltatás humanista alapelveinek érvényességét az
olasz maffia kialakulása a múlt század 60-as éveiben, de az Amerikai
Egyesült Államok alkotmányát sem váltotta fel diktatórikus önkény a
szervezett alvilágnak a szesztilalom éveiben történt kialakulása miatt.
(Ettől különböző kérdés az, hogy mikor keletkezett maga a szervezett
bűnözés fogalma. Ez a 20-as évekre tehető. Az elnevezés eredetileg
rendőri szakzsargon volt, amelyet a tudomány később vett kölcsön és
alakított nagy karriert befutott terminusz technikusszá.)

A fogalmat tehát a bűnüldözés gyakorlata hívta életre. A rendőrség
számára a szervezett bűnbandák felszámolása valóságos háborús fel-
adatot jelent, ahol a titkos felderítéstől, a csapda állításán keresztül a
tűzharcig minden előfordulhat. A veszélyelhárításnak ez a módja ne-

²² *Quillé, M. M.: Stratégies développées en France par la Police pour lutter contre criminalité organisée. Colloque des Directeurs d'Écoles de Police, Lyon, 1996, Kézirat.*

hezen viseli a jogi kötöttségeket, de az igazi baj az, hogy az eljárások gyakran a veszély elhárítása után sem térnek vissza a jog által kijelölt ösvényre. Legendák születtek arról, hogy kizárólag a garanciális szabályokat felrúgó rendőri gyakorlat számíthat sikerre. Gyakran hivatkoznak a 30-as évek New-York-i rendőrfőnökére, aki nem hagyta magát zavartatni a törvényes előírásoktól, és így érte el sikereit. A valóság viszont az, hogy az ebben az időben előfordult rendőri önkény nem a bűnöző csoportokat, hanem a jogkövető társadalmat sújtotta. Az olyan rendészet, amelyik módszereiben hajlamos átvenni a bűnözői logikát, a korrupciónak is melegágya. Ezért hívta fel a közelmúltban egy, a rendőrségi korrupciónál szóló hazai tanulmány a figyelmet arra, hogy alkotmányos rendvédelem csak ott lehetséges, ahol a kriminálpolitika a hivatali jogsértések minden formája ellen azonos intenzitással veszi fel a küzdelmet, a csúszópénzek elfogadásától a kényszervallatásig.²³

A tekintélyelvű irányzatok hívei hivatkoznak arra, hogy a demokráciák nem tudnak megfelelő válaszokat adni a szervezett alvilág kihívásaira, míg a XX. század diktatúrái ebben a vonatkozásban eredményesek voltak. Az olasz maffia valóban beszüntette működését Mussolini alatt, főleg azért, mert jó néhány funkciója értelmét veszítette. Az extraprofitot a háborús gazdaság biztosította, a szakszervezeti mozgalom elnyomása állami feladat lett, a jogtipró erőszak alkalmazása a hivatali gépezetek monopóliumává vált. A fasizmus nem megsemmisítette, sokkal inkább integrálta a szervezett bűnözést, amit az is igazol, hogy bukása után a tradicionális olasz maffia központok hetek alatt képesek voltak újra kezdeni illegális tevékenységüket.²⁴ Azt pedig tudjuk, hogy az állampárti berendezkedés országai milyen árat fizettek az alacsony bűnözésért cserében.

A jog uralmában és az emberi jogok tiszteletében elkötelezett tudomány és társadalmi gyakorlat nem teszi le a fegyvert a szervezett bűnözés előtt. Bőségesen van arra példa, *miként lehet a szabadság és a biztonság értékeit egyaránt megőrizni.*

²³ Küzdelem a rendőri korrupció ellen, Rendészeti Kutatók Egyesülete, 2000.

²⁴ Cesoni, M. L.: L'économie mafieuse en Italie. Deviance et Société, 1995. 1. szám, 51. p.

Az *első* követelményt nevezhetjük metodológiai tisztánlátásnak is. A filozófus, a politológus avagy a közgazdász, módszereivel elemezheti a bűnözés jelenségeit, de egyik sem helyettesítheti a bűnügyi tudományok által elvégzendő feltárást.

A *második* feltétel annak biztosítása, hogy a szervezett bűnözés kriminális jelenségként megismerhető legyen. Ezt célozzák azok a kutatások, amelyek a közönséges és a szervezett bűnelkövetések között mutatkozó azonosságokat és különbségeket tárják fel.

Általánosítható megállapítás, hogy a bűnözés egésze heterogén társadalmi jelenség, amely analitikus megközelítést igényel. Egyfelől szükségletkielégítő és kockázatokat mérlegelő, másfelől viszont irracionális szenvedély magatartások foglalata. Közös a normatagadó jelleg, amely sokszor valamely szubkultúra által közvetített példakövető, tanult viselkedés. Felismerhető a fizikai környezet ösztönző hatása. Mindez megalapozza a bűnözés területi megoszlásának sajátosságait, a bűnkibocsátó és bűnbefogadó régiók elkülönítését. A bűnözés kontroll alatt tartható, ami azt jelenti, hogy a jogkövető társadalom zavartalan működése biztosítható akkor is, ha a kriminalitás nagy számban van jelen, a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás akkor is lehet eredményes, ha a bűnök jelentős része felderítetlen marad, továbbá a bűnelkövetések egy része sikerrel megelőzhető.²⁵

A szervezett bűnözés tanulmányozása először a kriminológia terepe volt, minthogy az empirikus analízisek feltártak olyan társas elkövetési formákat, ahol a bűnkapcsolatok a szokásostól eltérő, rendkívüli szervezettséget mutattak. A kriminológia tehát a közönséges bűnözés vizsgálata során jutott el a szervezett formák leírásáig, megjelölésére pedig kölcsönvette a rendőrök által alkalmazott kifejezést. Megjegyezzük, hogy felfogásunk szerint a közönséges bűncselekmény megjelölés a természetes bűn fogalmához esik a legközelebb.²⁶ Ahogyan ezt az irodalomból ismerjük, a természetes deliktumnak legalább három ismérve van: először az emberiség történelmében

²⁵ *Gönczöl K.*: Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák. In: *Gönczöl - Korinek - Lévai* (szerk.): *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll*, Corvina, 1996. 119. p.

²⁶ *Adler-Mueller-Laufer*: *Kriminológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 35. p.

gyökerező alapvető értékek veszélyeztetése, másodsor időbeli állandósága és térbeli egyetemessége, harmadsor pedig a jogi tilalom erős erkölcsi megalapozása. Az általunk használt közönséges jelölés annyival pontosabb, hogy a bűn materiális jogellenességét jellemző vonások mellett utal az elkövetés módjára is. *A közönséges bűncselekmény tehát olyan természetes bűn, amelyre az individuális elkövetés jellemző.*

A közönséges bűnözés alatt értjük a kriminalitás valamennyi nem szervezett formáját, amelyet magányos elkövetők, alkalmi bűntársak avagy a szervezethez alacsonyabb szintjén álló társulások (bűnszövetség) valósítanak meg. E bűncselekmények motivációja vagy racionális szükséglet avagy irracionális szenvedély, de a véghezvitel mindkét esetben konfliktusos úton történik. A latin nyelvcsaládhoz tartozó irodalomban erre a kategóriára alkalmazzák a fosztogató cselekmények fogalmát (la délinquance prédatrice), ami azért aggályos, mert a szenvedély bűnözést nem fogja át. Előfordul továbbá a „micro-criminalité” fordulat is, amely valamennyi nem szervezett elkövetési formát magában foglal. De az elnevezés megtévesztő, minthogy bagatell cselekményt sugall, holott ide sorolhatóak akár a legsúlyosabb deliktumok is (így pl. az emberölés), ha az elkövető mögött nem áll bűnszervezet. Logikus, hogy ebben az esetben a szervezett elkövetéseket a makrokriminalitáshoz soroljuk, amint ez az olasz nyelvű szakirodalomban elő is fordul (macrocriminalité).²⁷

A kriminológusok morfológiai kutatásai adtak lehetőséget a közönséges és a szervezett elkövetési formák különválasztására. A hazai irodalomban elsőként Dános Valér vállalta a téma feldolgozását. Az ő meghatározása azért érdemel figyelmet, mert nem a megkülönböztetésre alkalmas vonásokkal, hanem az azonosságai pontok kijelölésével indítja definícióját. A szervezett kriminalitást olyan társas elkövetések együttesének látja, amelyek részei az össz-bűnözésnek. A megkülönböztetésre alkalmas ismérvek közül kiemeli a foglalkozásként üzött, hivatásszerű elkövetést, a vagyonosodási és az egzisztenciateremtő

²⁷ *Queloz, N.: A-t-on des raisons de distinguer criminalités économique et organisée. IHESI, Paris, 1999, 27. p.*

célt, a tagolt munkamegosztást és a legális vállalkozásokba történő behatolás képességét.²⁸

Némileg részletesebb az a formula, amelyet a német Szövetségi Nyomozó Hivatalnál folytatott empirikus kutatások nyomán alakítottak ki: „A szervezett bűnözés haszon- és hatalomvágytól hajtva, tervszerűen elkövetett bűncselekmények együttese, amelyek akár egyenként vagy a maguk összességében kiemelkedő jelentőségűek, továbbá az elkövetésükben kettőnél több személy vesz részt, és e célra hoszszabb, de meghatározatlan tartamú időszakra, munkamegosztási jelleggel

1. ipari vagy üzleti struktúrák (illetve mindkettő) felhasználásával, vagy
 2. megfélemlítésre alkalmas bármely eszközzel, akár erőszak alkalmazásával is, vagy
 3. a politikára, a közigazgatásra, az igazságszolgáltatásra vagy a gazdaságra irányuló befolyás gyakorlásával
- az elkövetésben részt vevők között együttműködés valósul meg.”²⁹

Még az előbbinél is teljesebb az Európai Unió szakértői bizottságának 1993-as ajánlása, amely a következő kritériumokat sorolja fel:

1. több mint két személy együttműködése,
2. minden résztvevőnek meghatározott szerepe van,
3. hosszabb vagy meghatározatlan időre jött létre,
4. fegyelem és ellenőrzés alatt működik,
5. súlyos bűncselekmények elkövetésével vannak gyanúsítva,
6. nemzetközi szinten tevékenykednek,
7. erőszakot vagy egyéb megfélemlítésre alkalmas eszközt vesznek igénybe,
8. kereskedelmi vagy vállalkozás jellegű struktúrákat alkalmaznak,
9. részt vesznek pénzmosásban,

²⁸ Dános V.: Szervezett bűnözés. In: *Gönczöl – Korinek – Lévai* (szerk.): *Kriminológiai ismeretek*. I. m. 214. p.

²⁹ Dörmann, U.: *A szervezett bűnözés kutatásának módszerei. A szervezett bűnözés Magyarországon*. RTF Rendészeti Kutatóintézet kiadványa, Budapest, 1994. 175. p.

10. befolyást gyakorolnak a politikára, a médiára, a közigazgatásra, az igazságügyi szervekre vagy a gazdaságra,
11. céljaik között a pénz vagy a hatalom megszerzése a meghatározó.

A felsoroltak közül a szervezett bűnöző csoporttá minősítéshez az 1., az 5., és a 11. kritérium elengedhetetlen, a többiekből pedig még legalább további három jellemző is szükséges.³⁰

Áttanulmányozva számos szakirodalmi és jogalkotási állásfoglalást a szervezett bűnözésről, mi a következő fogalmi ismérveket kimerítő cselekményeket tartjuk e körbe sorolandóknak.

1. Több személy
2. visszatérően vagy meghatározott időtartamra érvényes, tartós együttműködése.
3. A résztvevők hierarchikus szervezetben, belső rendszabályok és kontroll mellett,
4. speciális munkamegosztásban,
5. büntetőjogi, egyéb jogi, vagy jogon kívüli szabályok megszegése által, súlyos bűncselekmény(ek) elkövetésével,
6. ha kell, erőszak alkalmazásával, ha kell a befolyásolás egyéb eszközeivel (pl. korrupció),
7. a lakosság vagy annak egy szubkulturális része valós szükségleteinek kielégítése során,
8. maximális profit megszerzése érdekében tevékenykednek és a hasznot többnyire a legális gazdaságba forgatják vissza.

A megkülönböztető ismérvekre építő meghatározások száma szinte végtelen, ahány szerző annyi féle felsorolás. Anélkül, hogy valamenynyit áttekintենék, megemlítjük, a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság 1999-es budapesti világkongresszusának témája a szervezett bűnözés elleni fellépés jogi lehetőségeinek tanulmányozása volt. A tanácskozás záró dokumentumában a szervezett bűnözés következő fogalma olvasható:

„A szervezett bűnelkövetés egy erősen strukturált szervezet segítségével jellemzően a hatalom és/vagy a profit megszerzésére törekszik. A szervezett elkövetésben gyakran jelen vannak azok a jellemzők,

³⁰ Kertész I.: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000. 313. p.

amelyek megnehezítik azt, hogy a jelenség a büntetőjog hagyományos eszközeivel és módszereivel eredményesen kezelhető legyen. Ezek példálózva a következők:

- a munkamegosztás és az egyéni felelősség elrejtése a szervezeten belül,
- a személyek helyettesíthetősége,
- a titkosság,
- a legális és az illegális tevékenységek összemosódása,
- képesség a büntetőjogi szankciók elkerülésére (megfélemlítéssel, korrupcióval),
- speciális adottságok a profitok kimentésére.”¹¹

Az előbbieken idézett kongresszusi ajánlásnak van két érdekes vonása. Az egyik, hogy utal az ilyen bűncselekmények felderítési nehézségeire, amelyek a büntetőjogi felelősség megállapításának az útjában állhatnak, a másik pedig az, hogy ennek ellenére hangsúlyozza a hagyományos büntetőjogi intézmények alkalmasságát a szervezett bűnelkövetések elleni küzdelemben. Az sem érdektelen, hogy a meghatározásban nem a bűnözés általános, hanem a bűncselekmény egyedi fogalmával operál. Ezek a szempontok átvezetnek minket a bűnügyi tudományok másik két területére, a kriminalisztikára és a dogmatikára.

3.3. A kriminalisztikai elemzés tárgya, a szervezetség bizonyíthatósága

A szervezett elkövetések szerkezeti feltárása egyfelől kriminálmorfológiai feladat, másfelől viszont az eredmény nem lehet teljes kriminálisztikai kutatások nélkül.

A kriminalisztikai elemzés legújabb kitűnő példája Katona Géza monográfiája. A könyv konkrét jogeseteket vizsgál, feltárja a bizonyítási folyamat jellemzőit, tanulmányozza a bizonyítékok keletkezésének mechanizmusait és ajánlásokat fogalmaz meg azok felkutatására és a büntető eljárásban történő felhasználására. Katona módszere al-

¹¹ Csemegi Károly emlékkönyv, MTA Jogtudományi Intézet kiadványa, Budapest, 2000. 245. p.

kalmas a leginkább arra, hogy a szervezett bűnözés mítoszából valóságot teremtsen és bebizonyítsa azt is, hogy nem különleges felhatalmazásokra és jogalkotási trükkökre, hanem bűnüldözési szakértelemre van szükség az ilyen típusú magatartások leleplezéséhez. Azt javasolja a nyomozás számára, hogy a bonyolult jelenséget redukálja a lehető legegyszerűbb részproblémára, amelynek a megoldására már van esély. Az első eredmény adja a következő lépés lehetőségét és végül feltárható a kriminális esemény teljes szövevénye. Ilyen módon volt sikeres a 80-as évek betörés-sorozatainak a nyomozása, a gépjárműlopásra szakosodott bandák felgöngyölítése, az ún. „olajbűnügyek” megoldása.¹²

A most idézett szerzőnek egy korábbi, az olajbűnözéssel foglalkozó tanulmánya azért is érdekes, mert a szervezettség kritériumait nem deduktív módon alkalmazza egy-egy felderített ügyre. Ellenkezőleg, azt vizsgálja, hogy a történeti tényállásban felismerhetőek-e ezek a jegek, továbbá, hogy azok miként voltak bizonyíthatóak a nyomozás során. Az általa elemzett 54 bűnügyből 29-et talált a szervezett bűnözéshez sorolhatónak a következők szerint: 6 esetben hierarchikus szervezetet véltek megállapítani, 3 ügyben volt felismerhető a hivatásszerű elkövetés, 17 esetben átgondolt konspirációval találkozott a felderítés, 4 esetben volt nemzetközi bűnkapcsolat, 2 esetben utaltak jelek a hatósági körökben történt pozíciószerezési kísérletre, 1 esetben alkalmaztak üzletszerzés céljából erőszakot, 3 esetben a gyanúsítottak védelméről gazdasági szervezetek vezetői gondoskodtak, 5 esetben pedig törvénytellenesen (pl. tanúk megfélemlítésével) törekedtek a büntetőeljárás megghiúsítására.¹³

A kriminálisztikai szemlélet képes arra, hogy a szervezett bűnözés széles fogalmán belül olyan csoportosításokat hajtson végre, amelyek segítik az eligazítást ebben a bonyolult világban, és meggyőzheti a bűnüldözést arról, miszerint az állam büntetőjogi igényének az érvé-

¹² *Katona G.*: Szervezett bűnözés Magyarországon. BM Könyvkiadó, Budapest, 2000.

¹³ *Bendzsák K. – Katona G.*: Szervezett bűnözés a gazdaságban, az 1993-as „olajügyek” előzetes áttekintése. Szervezett bűnözés Magyarországon, RTF Rendészeti Kutatóintézet kiadványa, Budapest, 1994. 68. p.

nyesítéséhez nem kell visszatérni a középkori igazságszolgáltatás megoldásaihoz.¹⁴

A szervezett bűnözés két fogalmat kapcsol össze. Az egyik az emberek legmagasabb rendű céljai kielégítésére alkalmas szervezet, amely számos legális és nemes alkotó művelet egyedül lehetséges formája. A másik a bűn, amely nem alkotó, hanem értékeket romboló tevékenység. A kriminális genesis két módon történhet, vagy a bűn használja fel a szervezeti formák adta lehetőségeket a maga nemtelen céljaira, vagy a szervezet torzul el bűnös irányba. Az egyik esetben a bűn és a megtámadott társadalom konfliktusa kap szervezeti formát, a másik esetben a társadalom és szervezeteinek konszenzusa mögé rejtőzködik a pénzre és hatalomra éhes bűnös szándék. Ebből a képletből alakítható ki a következő csoportosítás.

A racionális szükségletkielégítő közönséges bűncselekmények bűnszervezetben történő megvalósítása adja a szervezett bűnözés egyik nagy csoportját, amelyet hívhatunk *konfliktusos szervezett bűnözésnek* is. (Olyan bűnszövetségek, amelyek vállalkozásszerűen működnek.) Tipikusan ilyenek a szervezeten elkövetett gépjármű-lopások, avagy a lakásbetörés-sorozatok. Ezek jellemzője, hogy a véghezviteli magatartások a legális piac kikerülésével, a legális szükségletek tagadásával, és a jogszerűen szerzett vagyonok fosztogatásával valósulnak meg. A konfliktusos szervezett bűnelkövetéseknek mindig van közvetlen sértettje, a bűnüldözés által jól kontrollálható, és a situációs bűnmegelőzés hagyományos eszközeivel jelentős mértékben megelőzhető. A közönséges bűnözéssel abban is rokonságot mutat, hogy még tömeges előfordulás esetén sem alkalmas a jogkövető társadalom működésének a megzavarására.

A racionális szükségletkielégítő vállalkozások bűnös módon történő létrehozása, finanszírozása és működtetése adja a szervezett bűnözés másik ágát, amelyet hívhatunk *konszenzusos szervezett bűnözésnek* is. (Olyan vállalkozások, amelyek bűnszövetségszerűen működnek.)

Ebbe a kategóriába tartoznak mindazok a bűnöző vállalkozások, amelyek tiltott szükségletet elégítenek ki (illegtelen kábítószer kereske-

¹⁴ Kube. E.: Technikai fejlődés és a bűnözés formái. Belügyi Szemle, 1998/9., 43. p.

delem), forgalomképtelen személyekkel és tárgyakkal üzletelnek (emberkereskedelem, prostitúció, lopott vagy hamisított műkincsek, hamis pénz stb.) avagy forgalomképes tárgyakat tiltott módon bocsátanak áruba (fegyverkereskedelem, sugárzó anyagok, emberi szervek, védett állatok és növényfajok), végül legális vállalkozást törvénytörtő módon működtetnek (adócsalás és azzal rokon deliktumok). Ez utóbbihoz sorolható a gazdasági bűnözés valamennyi szervezett formája, az egész fekete gazdaság. Mindebből az is adódik, hogy a konszenzusos szervezett bűnözés szélesebb fogalom a gazdasági bűnözésnél, de a gazdasági deliktumok jelentős részét csak szervezeten lehet elkövetni.²⁵

A konszenzusos bűnös organizációk jellemzője, hogy a legális piac felhasználására, a legális szükségletek elismerésére, a legális vagyonok gyarapítására törekednek. Az ilyen módon megszervezett deliktumoknak rendszerint közvetlen sértettjük nincs, a bűnüldözés által nehezen kontrollálhatóak és a prevenció hagyományos eszközeivel nem megelőzhetőek. A szervezett bűnözésnek ez a legveszélyesebb megjelenése, amely tömeges elterjedése esetén képes megbénítani az alkotmányos rendszerek működését.

A konfliktusos és konszenzusos forma egyaránt feltételezi a hivatásszerű bűnözőt, szemben az alkalmi tolvajjal, az egzisztencia bűnös úton való megalapozását, szemben a létüket tengetőkkel, a folyamatos és vagyonosodáshoz vezető haszonszerzést, szemben a bizonytalan zsákmánnyal, a jelentős előny elsajátítását kis büntetési kockázattal, szemben a csekély haszon melletti gyakori lebukással, a legális struktúrák adta lehetőségek kihasználását szemben az azokból történő kiszorulás büngerjesztő hatásaival²⁶

A konszenzusos bűnözés a piaci törvényeknek engedelmeskedik, térnyerése jelentősen függ a kereslet-kínálat alakulásától, a hiány és a bőség aszimmetrikus elosztásától, a gazdaság erejétől, szerkezetétől és annak szabályozottságától, a hitel- és vámpolitikától és az adórend-

²⁵ *Queloz* i. m. 21. p.

²⁶ *Tremblay, P. – Cusson, M.:* *Marché criminels transnationaux et analyse stratégique. La criminalité organisée.* IHESI, La documentation française, Paris, 1996. 21. p.

szertől is. A szervezett kriminalitásnak ez a vállalkozói iránya adja ennek a bűnözésnek a racionális oldalát és teremti meg a sebezhetetlenség mítoszát. Azt a benyomást kelti, mintha bűnös úton akár társadalmilag hasznos tevékenység is folyhat, amelynek a jogkövető társadalomban is vannak nyertesei. Minthogy a fekete gazdaság is ugyanazokra a piaci pozíciókra tekint, mint a legális, állandó törekvése a vele való kapcsolatteremtés. Ennek a sajátos anyagcserének két iránya lehetséges. Az egyik, amikor kilép az illegalitásból és a törvénytisztezők világába kér bebecsátást, ez tipikusan a pénzmosás értelme és célja. A másik út az, amikor a bűnöző csoport a törvényt képviselő partnert teszi cinkossá, így kihasználva annak lehetőségeit és kielégítve saját szükségleteit. Ezért járul a bűnöző vállalkozásokhoz szükségszerűen a korrupció.

Az első eset vezethet oda, hogy a fekete gazdaság fokozatosan visszaszorul, miközben egyre többen lesznek, akikre igaz a régi mondás: az első milliót nem kell firtatni. A második esetben előfordulhat a politikai közélet teljes hitelvesztése, sőt az is, amit egyes dél-amerikai köztársaságok esetében a „bűnöző állam” megjelenésének szokás nevezni.

A bűnöző vállalkozásoknak azonban van egy gyenge pontjuk, ez pedig az illegalitás, a konspiráció. A rejtőzködés ezeket a formációkat megfosztja attól a lehetőségtől, hogy valóságos szervezetekként tevékenykedjenek, olyan emberek szövetségeként, akiket közös célok fűznek össze, ahol egyetemesen elfogadott erkölcsi szabályok érvényesülnek, amelyben kialakul az ésszerű kooperáció, a verseny etikai rendje, ahol a teljesülhetnek a legmagasztosabb emberi értékek, a társadalmi elismertség és az önmegvalósítás. Hiányzik a biztonság még akkor is, ha mesés vagyonok szerezhetőek. Nincs lehetőség a normális üzleti élet természetes mozgásaira, elzártak a legális hitelektől, kerülniük kell a nyílt pályázatokat, ha pedig jogviták keletkeznek, azok az igazságszolgáltatás csatoráiban nem intézhetőek el. A törvények és a piaci etika nyújtotta biztonság helyett marad a családi és etnikai kötelekekbe vetett bizalom, avagy a kölcsönös függőségek, a nyers erőszak, a legkegyetlenebb belső leszámolások, a bandák háborúja és végül a látszatra rendezett viszonyok irracionálissá válása. A szervezett bűnözéssel együtt jár a vétlenekeket is szüntelenül fenyegető erő-

szak, amely már a konszenzusos formákat is konfliktusossá teszi. Megszűnik a társadalmi hasznosság látszata, az áldozatok és károk láthatóvá válása alapja lesz a törvénytisztelő társadalom közös fellépéseinek. A szüntelen konspiráció eredeti célja a lebukás elkerülése, mindez azonban hamarosan a legnagyobb mértékben a leleplezés veszélyét növeli.¹⁷

A konspiráció kriminalisztikai elemzése segítségével alakíthatóak ki azok a titkos információgyűjtési eszközök, módszerek és taktikák, amelyek reményteljessé tehetik az állam büntető igényének az érvényesülését. A kriminalisztika ma még adós ezekkel az ajánlásokkal, főként azért, mert a titkosrendőri módszerek a legutóbbi időkig nem viselték el a tudományos kutatást. Nincs ez másként a büntetőeljárás jog tudományos művelésével sem, mert csak a legutóbbi időkben merült fel annak szükségessége, hogy a bűnügyi hírszerzés egyes megoldásait a büntetőeljárás jog intézményévé avassák. Ebben a sorban érdemes megemlíteni a fedett nyomozó alkalmazását avagy a tanúvédelem szabályait.

3.4. Dogmatikai feladat, a szervezettség legális fogalma

A szervezett bűnözés komoly kihívás a büntető jogdogmatika számára is. A kérdés az, miként lehetséges *törvényi tényállásba foglalni azt a fokozottan veszélyes elkövetést, amely a hagyományos bűncselekmények kereteit látszik szétfeszíteni, és ami ezzel szorosan összefügg, hogyan tehető hatékonyabbá a büntetőjogi szankciók rendszere.*

Egyes nézetek szerint a *konfliktusos szervezett elkövetések* egy ilyen speciális tényállást kevésbé igényelnek, mert a bünsorozat és a társas elkövetés súlyosabban minősülő formái az állam büntetőjogi igényének kielégítésére alkalmasak. Ugyanez elmondható a bűnösen szerzett javak elvonására, minthogy arra jól alkalmazható az elkobzás és a vagyoni hátrányt okozó mellékbüntetések. Más felfogások viszont azt hangoztatják, hogy különösen az ún. erőszakipar megakadályozására

¹⁷ Reuter P.: *Disorganized crime: The economics of the visible hand*, MIT Press, Cambridge, idézi Pierre Tremblay és Cusson, i. m. 25. p.

szükséges már a bűnös célra alakult szervezet létrehozását is büntetni rendelni, amint ez például a német büntető törvény, avagy az USA büntető jogszabályai teszik, egyebek mellett az emberölésre szövetkezés *sui generis* bűncselekménnyé nyilvánításával.³⁴

A *konspiráció* büntető tilalomba foglalása egy lényegében csupán absztrakt (távoli) veszélyt jelentő előkészületi cselekményt nyilvánít befejezetté. Ez a jogalkotási technika lehetővé teszi a kezdeményezői, a vezetői és a támogatói magatartások elkülönítését, továbbá speciális büntethetőséget megszüntető ok létesítését is. A már idézett XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus határozatai azonban komoly figyelmet fordítottak intőzárként a jogalkotókhoz. A szervezett elkövetések speciális törvényi tényállásba foglalása nem lazíthatja fel a *nullum crimen sine lege* elvét (nem juthatunk el odáig, hogy szervezett bűnöző az, akít a végrehajtó hatalomnak alárendelt bűnüldözés ilyennek nyilvánít), a büntetőjog nem lehet a jövőben fenyegető veszélyek megtorlásának eszköze, a felderítés nem veheti át az igazságszolgáltatás szerepét. Ellenkezőleg, arra van szükség, hogy a rendőri bűnüldözés az igazságszolgáltatás legteljesebb kontrollja alá kerüljön, végül pedig a büntető normának biztosítania kell, hogy csak a valóban súlyos deliktumok előkészítése legyen büntethető, a büntető felelősség megállapításához pedig elengedhetetlen a szándékosság bizonyítása.³⁵ A jogalkotás nem mentheti fel a nyomozást a bizonyítás kötelezettsége alól, és nem vezetheti be a büntető jogalkalmazás világába az objektív felelősséget. Ellenkező esetben a középkor büntetőjogi gondolkodása fog visszatérni.

Más a helyzet a *konszenzusos* formáknál, ahol a legális gazdasági szervezet képes elrejtteni nemcsak a bűnös tevékenységet magát, de annak anyagi hasznát is. Itt a gazdasági bűncselekmények helyes meghatározása hozhat sikert, szükséges továbbá a pénzmosás tilalmának büntető törvénybe foglalása, a szankciókat pedig úgy lehet kiegészíteni, hogy megállapítható legyen a jogi személy felelőssége is. (Ez utób-

³⁴ *Kertész I.*: A szervezett bűnözés visszaszorításának kérdései az NSZK és az USA büntetőjogában, *Szervezett bűnözés Magyarországon*, RTF Rendészeti Kutatóintézet kiadványa, Budapest, 1994. 113. p.

³⁵ *Hollán M.*: A XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus határozatai, *Magyar Jog*, 2000/2, 115. p.

bi befogadása mutatja, hogy milyen messze távolodtunk a közönséges bűncselekmény fogalomtól.) A bűnös törekvéseknek a jogkövető társadalomba történő behatolását korlátozza a hivatali és a gazdasági vesztegetés büntetni rendelése.

Nézzük ezután, hogy milyen megoldásokat alkalmaznak a *hatályos magyar büntető jogszabályok*.

Az 1997. évi LXXIII. törvénnyel módosított 1978. évi IV. törvény (Btk.) 137. § 7. pontja szerint a bünszervezet fogalma a következő: bűncselekmények folyamatos elkövetésére létrejött olyan – munkamegosztáson alapuló – bünszövetség, amelynek célja a rendszeres haszonszerzés. A módosításhoz tartozott az is, hogy a bünszervezet tagjaként történő elkövetés több bűncselekmény esetében súlyosabban minősülő körülmény lett, továbbá a Btk. 263/C. §-a pönalizálja a bünszervezet létrehozását.

A bűnüldözés üdvözölte az idézett jogalkotást, mondván, hogy végre megtört az elmélet ellenállása a büntetőjog megújulásával szemben. (A szervezett bűnözés elleni fellépést szolgáló, valójában a 90-es évek elején megkezdődő kodifikációs folyamatokat évekig gátolta a szabályozás körüli – egyébként meddőnek tekinthető – elméleti vita... írja a tárgykőről a Belügyminisztérium egyik szakmai anyaga.)⁴⁰ Az első értékelések arra is rámutattak, hogy szükségtelen a szervezett bűnözés jellemzésére szolgáló valamennyi tulajdonságot az értelmező rendelkezésbe foglalni.⁴¹ Annak ellenére, hogy egy esztendő alatt a változtatás értékeit vagy gyengeségeit felmutató joggyakorlat nem alakulhatott ki, az 1998. évi LXXXVII. tv. indítatva érezte magát arra, hogy a bünszervezet fogalmát mégis tovább finomítsa. A Btk. új 137. § 8. pontja szerint a bünszervezet: bűncselekmények rendszeres elkövetése révén haszonszerzés végett létrejött olyan bünszövetség, amely feladatmegosztáson, alá-fölérendeltségi rendszeren és személyi kapcsolatokon nyugvó szerepvállaláson alapul. Ezt a változtatást az elmélet már megtörve vette tudomásul. Csak reménykedni tudunk abban, hogy következő parlamenti ciklus nem fogja megalkotni a maga bűn-

⁴⁰ A magyarországi maffiaellenes szabályozás, a szabályozás további irányai. Belügyminisztérium, Jogi Főosztály, EU Integrációs Iroda, 2000.

⁴¹ Búza H. – Nagy S.: A bünszervezet fogalma Magyar Jog, 1998/4. 203. p.

szervezet fogalmát. Ehelyett a jogbiztonságot fenyegető, kapkodó jogalkotás helyét az új kódex létrehozása veszi át.

Az anyagi jog mellé olyan eljárási kódex szükséges, amely teljesíti a modernizáció centrumai, különösen pedig az európai integráció által támasztott követelményeket. Ezek harmonizálnak az alkotmányos jogállam három fundamentális működési elvével.

A hatalommegosztás elve megköveteli, hogy az állam büntetőjogi igényének érvényesítése az igazságszolgáltatás teljes kontrollja alatt álljon, beleértve a titkos felderítés szakaszát is. A hatályos magyar szabályozás a titkos információgyűjtés tekintetében ezt az elvet nem teljesíti maradéktalanul. Különösen aggályos a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ létrehozásáról szóló 2000. évi CXXVI. törvény szemlélete, amely a felderítést nem az igazságszolgáltatás előkészítésének, hanem a végrehajtó hatalom alá rendelt rendvédelmi szervek rendészeti feladatának tekinti. A koordinációra természetesen szükség van, erre azonban a büntető felelősség megállapítására irányuló felderítések esetében kizárólag a felügyeletet ellátó ügyészség lehet jogosult.

Az emberi jogok védelme megköveteli, hogy se a jogalkotó se a jogalkalmazó ne tekintse a garanciális szabályokat olyan kövületeknek, amelyek felett eljárt az idő. Nem hagyható szó nélkül az a gyakorlat, amely a bűnözés legveszélyesebb formái elleni küzdelemben csak a hatósági felhatalmazás kiterjesztését szorgalmazza, és megelégedzik arról a követelményről, hogy ezek csak a garanciális kontrollok erősítése mellett gyakorolhatóak. A tanúvédelemnek a hatályos magyar eljárási kódexbe emelése pontosan ezzel a hibás szemlélettel történt, amely már a 1998. évi XIX. törvénynek is fogyatékosága volt. Bócz Endre megszívlelendő tanulmányában kimutatja, hogy miként távolodtunk el a strasbourgi emberi jogi bírások iránymutatásaitól, mennyire nem harmonizál a tanúvédelem magyar változata az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a tanúk megfélemlítése és a védelem jogai címet viselő R(97) 13. számú ajánlásával, végül, hogy milyen módon lehetne ezen a helyzeten változtatni.⁴²

⁴² Bócz E.: Módosítási javaslatok az új Be.-hez Magyar Jog, 2000/8., 468. p.

A *jog uralma* azt igényli, hogy a kriminálpolitika olyan társadalmi szükségleteket közvetítsen a jogalkotás felé, amelyek alkalmasak arra, hogy jogi formát kapjanak, és elviseljék azokat a követelményeket, amelyeket a jogbiztonság támaszt. Semmi nem indokolhatja, hogy a szervezett bűnözés elleni küzdelem ürügyén az alkotmányos jogállam alapértékeit romboljuk le.

4. A kutatás eredményei és lehetséges irányai

4.1. Mit tudunk és főként mit nem tudunk a szervezett bűnözésről?

A bűnözés terjedelméről általában meglehetősen hiányosak az ismereteink. A bűnözés rejtett formái tekintetében – és a szervezett bűnözés feltétlenül e körbe sorolandó – ez fokozott mértékben igaz. Ismerethiány, érdekek szólnak a valósnak vélt számok nagysága mellett és ellen, jól tájékozott benyomásának keltése a legfőbb cél – és a sor még folytatható volna annak indoklására, hogy miért találkozhatunk oly eltérő megközelítésekkel olykor egyazon szervezet részéről is e bűnözést illetően. Nem segít az eligazodásban az azonos országon belüli, ill. az országok közötti változó definíciók okozta eltérések.

Bár első megközelítésben azt gondolhatnánk, hogy különösen olyan országokban, ahol a mennyiségi szemlélet a domináns, és a bűnüldöző hatóságok eredményességének egyik legfontosabb mutatója a bűncselekmények számának csökkenése, ott valóságközeli számokhoz juthatunk. Azonban tévedés azt feltételezni, hogy a hatóságoknak – így a bűnüldöző hatóságoknak – mindig érdekük fűződik ahhoz, hogy a valósnak tartott számokról adjanak számot, vagy hogy a bűnözés jelentőségét kisebbítsék. *A számok interpretálása, kommunikálása során számos fontos szempont* játszik szerepet.

Ezek között első helyen szerepel, hogy a közvéleményben és még inkább a mértékadó politikai erők képviselői körében *kedvező kép* alakuljon ki *az apparátusról*. Erősnek, határozottnak és sikeresnek tűnjék az adott probléma megoldásában. Ezért pl., ha új rendőri vezetés kerül a színre, első eredmény-beszámolóiban a helyzetet mindig kedvezőtlenebbnek festi le, mint a távozó, és – ha erre lehetőség van – mint sa-

ját maga a későbbiek folyamán. Az emberölésekkel és gyilkosokkal „darab szerint” el kell tudni számolni. A szervezett bandák nagyságát tekintve lehetőség van a becslésre – meglehetősen bő intervallumon belül.

Nyomban ezt követi az előbbi szervezet második legfontosabb érdeke: minden lehetőséget kihasználva *pénzt szerezni saját apparátusa számára*. Minél sötétebb kép készül a szervezett bűnözésről, annál nagyobb az esély arra, hogy az államkincstár zsebébe mélyebbre lehet nyúlni. Ez az igyekezet a későbbiek során is megismétlődhet, amikor a bűnüldöző hatóságok (sokan vannak, így: rendőrség, határőrség, vám- és pénzügyőrség, nemzetbiztonsági hivatalok) a korábbinál nagyobb intenzitás kifejtése érdekében követelnek újabb pénzeszközöket (pl. technikai fejlesztésre, tanúvédelemre).

A jobb tisztán látás érdekében érdemes épp ezért a különféle hatóságok tájékoztatásait sokoldalúan figyelni, s alaposan elemezni mondataikat. Külön-külön figyelmet célszerű fordítani

- a mondanivalóra, azaz az üzenet legfontosabb tartalmi jellemzőire,
- a kifejezés módra, azaz a „csomagolásra”, az üzenet formájára,
- arra, hogy miről beszél az üzenet kibocsátója, s miről nem szól semmit,
- arra, hogy hova teszi a hangsúlyokat, az üzenet tartalmán belül mit emel ki sikerként és kudarcként.

Eltérő módon célszerű kezelni a tényeket és a belőlük levonható várható fejleményeket annak függvényében, hogy a szervezett bűnözés alanya egyén (pl. egy „keresztapa”) vagy valamilyen intézmény (pl. egy multinacionális konszern). Az előbbi esetben a döntéseknél egyaránt szerepel a morál és az érdek (még ha ez a morál a közmoráltól vagy a hatalom döntései mögött álló moráltól eltérő is), az utóbbinál csak az érdek játszik szerepet. Ennek részévé törpül az imázsszá átlényegült morál. Mind a generálprevenció, mind a bűnüldözés szempontjából fontos e kettős megközelítés szem előtt tartása.

Az előző töről fakad a szervezett bűnözés létrehozatalának, e bűnözési formában való részvételnek a megértése. El kell fogadnunk azokat a kutatási eredményeket, amelyek azt jelzik, hogy az egyéni részvétel, a személyes szabadság, az élet, a becsület kockáztatásának hát-

terében az esetek túlnyomó többségében a létért, az életben maradá-
sért való küzdelem áll. Épp ezért az ilyen szereplők részvételét, közre-
működésük terjedelmét, jellegét aktuális gazdasági-szociális helyze-
tük határozza meg. Az extraprofit termelését elfogadhatatlan eszkö-
zökkel végző monopóliumok terjeszkedésének a cégek aktuális gaz-
dasági-szociális helyzete, továbbá a gazdasági-jogi korlátok szabnak
határt. Ebből a rövid felvezetésből – aminek részletes kifejtése első-
sorban a gazdasági bűnözés szervezett formáinak tárgyalása során vál-
hat indokolttá – kitűnik, hogy a pénzcsinálás illegális lehetőségeit a
résztevők alapvetően eltérő okok miatt és különböző indítékokkal
használják ki.

4.2. A magyarországi helyzet megítélése külföldön

Az Európai Unió és az Európa Tanács 1996 és 1997 években nem-
zetközi szakértői vizsgálatot kezdeményezett annak áttekintésére,
hogy miként állnak a rendszerváltó európai országok a szervezett bü-
nözés és az azzal összefüggő korrupciós cselekmények elleni küzde-
lemben. Ennek során elkészült a magyar helyzet elemzése is, amely-
nek külföldi értéklése méltányolta hazánk erőfeszítéseit a bűnözés
eme legveszélyesebb formái visszaszorításában.

Magyarország részese volt az Európai Közösségek Bizottsága és az
Európa Tanács közös Octopus projektjének, amelynek során a bizott-
ság tagjai – a munka részeként – végiglátogatták a munkában részt ve-
vő országokat, ott információkat szereztek az országon belüli helyzet-
ről – többek között – a kormányzati, a nem kormányzati, de állami
szerveknél,⁴³ valamint számos, a korrupcióval és a szervezett bűnözés-
sel foglalkozó NGO-k vezetői körében kialakult véleményekről. A ma-
gyar kormánynak címzett „Végleges cselekvési ajánlások és irányel-
vek” című tanulmányból⁴⁴ érdemes kiemelni a következőket:

⁴³ Ebben a körben tett látogatást Prof. Dr. Cyrille Fijnaut, az Európa Tanács szakértő-
je magyarországi tartózkodása alkalmával az Országos Kriminológiai és Krimina-
lisztikai Intézetben is, ahol az intézet igazgatója adott értékelő elemzést a szóban
forgó kérdésről az Intézetben kialakított szakmai vélemény alapján.

⁴⁴ Strasbourg, 1998. március 13. Octopus (98) 15 sz. jelentés.

- Magyarországnak a szervezett bűnözés egyre növekvő problémáival kell megküzdenie. Ennek jelei láthatók abban az erősza-
kos fellépésben, amellyel a bűnöző csoportok ellenőrizni próbál-
ják a feketepiacok bizonyos szegmenseit (pl. prostitúció, autólo-
pás, szerencsejátékok), továbbá ahogy megpróbálnak behatolni a
gazdaság törvényes szektoraiiba (pl. ingatlanpiac meghódítása be-
fektetéssel és zsarolással).
- A rendőrség 30-40 bünszervezetről rendelkezett részletes infor-
mációkkal, amelyek többsége magyar, román, bolgár, orosz, ju-
goszláv és kínai.
- A bűnüldözéssel kapcsolatban levő szervezetek közül a korrup-
ció a rendőrségen, a vámhatóságokon és a bevándorlási hatóság-
okon belül jellemző, míg a bíróságokon ilyen probléma nem
merült fel.
- A szervezett bűnözés és a korrupció súlyosságának megítélése a
különböző hatóságokon eltérő. A rendőrség állítása szerint ezek
évek óta súlyos problémák, míg a bíróságokon azt hangsúlyozták,
hogy a rendőrség e problémákat jelentősen felnagyítja.
- A korrupcióval és a szervezett bűnözéssel szembeni politika
hosszú távon csak egy prosperáló és nyitott társadalomban lehet
eredményes. Egy ilyen politika sikere elsősorban a kormánynak
gazdasági és a szociális politikájától függ.
- Tudomásul kell venni, hogy a feketepiacok a leginkább keresett
árakat és szolgáltatásokat nyújtják. Felszámolásuk csak abban az
esetben lehetséges, ha a kormány megóvja polgárait a gazdasági,
a szociális és a kulturális marginalizációtól.
- A kormánynak pragmatikus politikát kell folytatnia a prostitúció
és a tiltott szerencsejátékok visszaszorításakor.
- A nem becsületes adminisztráció nemcsak a szervezett bűnöző
csoportok könnyű prédája, hanem aktívan megkönnyíti a szerve-
zett bűnözés saját érdekét szolgáló működését.
- A kormány alapfeladatai közé tartozik, hogy jó kapcsolatot épít-
sen ki és tartson fenn a szomszédos és más országok kormá-
nyaival, a kölcsönös jogi támogatás és rendőri együttműködés
hatékony mechanizmusait működtessék; mert ezek nélkül lehe-

tetlen a korrupció és a szervezett bűnözés elleni eredményes fellépés.

- Ajánlott, hogy a kormány átfogó politikai tervet publikáljon a korrupciós és a szervezett bűnözésre vonatkozó problémák mélyreható elemzésére.
- Fontos, hogy a nagyközönséget tájékoztassák a kezdeményezésről, a vizsgálat folyamatáról és annak végeredményéről.
- Vonják be a politikai döntéshozatalba azoknak az üzleteknek és iparágaknak a képviselőit, amely ágazatok sérülékenyek a korrupció és a szervezett bűnözés irányából, mint pl. az építőipar, a vendéglátás és a közlekedés.
- Az illegális áruk kereskedelme és szolgáltatások megszüntetéséhez hatékony, jó stratégia és erőteljes támogatás szükséges a helyi hatóságok részéről. Ezért jobb együttműködésre van szükség a nagyobb városok helyi hatóságai és a rendőrség között.
- Kívánatos, hogy a kormány szorgalmazza az ügyvédek, közjegyzők és könyvelők szövetségeinél olyan magatartási szabályok elfogadását, s tagjaik körében olyan hatékony mechanizmus kidolgozását, amely lehetővé teszi az elfogadott szabályok megsértésének felderítését.

A másik lehetőség annak vizsgálatára, hogy a szervezett bűnözéstől mennyire fertőzött valamely ország, a részint *bűnügyi statisztikai mutatókkal*, részint *áldozat-lekérdezési módszerrel* végrehajtott mérések. Ezekkel a módszerekkel különböző országok egymáshoz viszonyított sorrendjéről is információhoz lehet jutni. A módszerek mindegyike – számos, itt nem részletezhető ok miatt – csak közelítő eredményeket adhat, s a kapott számadatok nagy fenntartással kezelendők.

A szervezett bűnözés társadalomra veszélyessége különböző országok összehasonlításában egyáltalán nem mérhető. Nem fogadhatók el az okozott kárra vonatkozó adatok sem. Ennek ellenére időről időre készülnek országgrangsorok. Véleményünk szerint az előbbieknél valamivel jobb eredményt kapunk, ha azoknak a bűncselekményeknek az elterjedtségét próbáljuk megmérni, amelyek körében tudottan a szervezettség jelentős szerepet játszik.

Ilyenek pl. a gépjárműlopás, a korrupció, a pénzmosás vagy a kábítószerrel visszaélés. Itt is leginkább az áldozattá válási statisztikák nyújtanak támpontot.⁴⁶

Amely körökben ilyen felmérés van, ott az állapítható meg, hogy Magyarország a rangsor közepétján foglal helyet.⁴⁷

A kritikai megjegyzések között ellenben felvetették a témakör tudományos kutatásában tapasztalható lemaradást. Amennyiben ezt a figyelmeztetést komolyan vesszük, akkor érdemes megvizsgálni az itt mutatkozó hiány okait. Talán négy tényezőre érdemes felhívni a figyelmet, amelyeket természetesen más okokkal is ki lehetne egészíteni.

Az első körülmény annak rögzítése, hogy a nagy társadalmi-politikai fordulatok a higgadt és gondosan kimunkált társadalomtudományi kutatásoknak nem kedveznek, ehhez némi *történelmi távolságra* van szükség. A második szempont a kutatások megalapozottságával függ össze, azzal a sajátossággal, hogy a felmerült társadalmi problémák elméleti megközelítése a jelenségekről szerzett információk útján lehetséges.⁴⁸ Nem kétséges, hogy a kriminalitás kutatásához elengedhetetlen az elkövetett bűncselekmények felderítése, és az állam büntetőjogi igényének érvényesítése az igazságszolgáltatás útján. *Ítélezési gyakorlat hiányában* a hipotézisek ellenőrzése meg lehetően problematikus. A harmadik akadály lehet az elmélet mű-

⁴⁶ Ezekkel a felmérésekkel kapcsolatos eredmények is sok szempontból megkérdőjelezik a levonható következtetéseket. Elég, ha arra gondolunk: a 100 ezer lakosra jutó gépjárműlopások száma tekintetében a felülmotorizált országok eleve nagyobb eséllyel pályázhatnak a „dobogós helyre”, mint azok, amelyekben a motorizáció foka alacsony, s a meglévő gépjárműpark összetétele is olyan silány, hogy a szervezett bűnözésnek nem éri meg rátelepülni, hiszen pl. nem volna az ellopott kocsikat hová „exportálni”. Ugyanígy semmit nem mond a pénzmosással kapcsolatos vádemelések száma, vagy a felfedett kárösszeg sem, ha a büntetőjogon kívüli egyéb ösztönzők és eszközök nem állnak a hatóságok rendelkezésére ahhoz, hogy a bűnelkövetőket teleplezhessék.

⁴⁷ A témával részletesen foglalkozik, s számos forrásból származó bőséges nemzetközi adatsort mutat be *Kertész I.: A bűn európai útjain c. tanulmányában*. Belügyi Szemle 1999/9. 45–100. p.

⁴⁸ *Andorka R.: Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Budapest, 2000. 32. p.

velőinek elbizonytalanodása. Amikor egy olyan bonyolult társadalmi jelenségről van szó, mint a szervezett bűnözés, hatásköri problémák támadhatnak, kérdésessé válik, hogy *mely tudományágak és szakok* bírnak kompetenciával a feltárásban. Közgazdászok, szociológusok, politológusok, a jogdogmatika művelői és kriminológusok egyaránt illetékesnek érzik magukat, továbbá hajlamosak arra is, hogy saját eszköztárukat tekintsék egyedül üdvöztetőnek. A negyedik nehézséget a bűnözés elleni küzdelem *politikai beágyazottsága* adja, ami jelenti azt, hogy az érintett területen a kriminálpolitika alakítása pártviták központjába kerül, de jelenti azt is, hogy a bűnözés elleni küzdelemben tényleges kormányzati felelősség ismerhető fel, amely azonnali cselekvést és nem szemlélődő tépelődést igényel. Mi lehet ebben a helyzetben a kutató magatartása. Számolnia kell ugyanis azzal, hogy a gyakorlat nem tart igényt elméleti megalapozásra, avagy csak olyanra, amely az éppen aktuális politikai kurzus elképzeléseit igazolja. Szeretnénk hinni, hogy az uniós szakértők figyelmeztetése nem csupán a kutatóknak, hanem a politikusoknak is szólt.

Ami minket illet, jelen tanulmányunk megírásánál számba kellett venni, miként állunk az előbbiekből felsorolt akadályokkal. Az a meggyőződésünk, hogy azok többsége nem jelent leküzdhetetlen nehézséget, sőt bizonyos hátrányok előnyé formálhatóak.

A rendszerváltozás óta mintegy tíz esztendő telt el, olyan gyors és mélyreható társadalmi változásokkal, amelyek ma már lehetővé és szükségessé teszik a kutatásokhoz nélkülözhetetlen távolságtartást és objektivitást. Noha az ítélkezési gyakorlat alapján ma is nehéz lehet a tényleges helyzet elemzése, de a kutatások számára számos más információs forrás is kínálkozik, a büntető jogalkotási folyamat nyomon követésétől egészen a gazdag külföldi szakirodalom hasznosításáig, amelyek együttesen reménykeltővé tehetnek egy ilyen vállalkozást. Az a körülmény, hogy több társadalomtudományi szakterület a saját módszereinek az alkalmazásával fáradozik a bűnözés alaposabb megismerésén, egyenesen sarkallhat a teljesebb diagnózisok felállítására. Az sem baj, ha eközben az eltérő szemléletmódok vitába keverednek egymással. Az alkotmányos büntetőjog fogalma körül a közelmúltban lezajlott polémia például minden bizonnyal jelentősen gazdagította

mind a büntető dogmatikai, mind pedig a kriminológiai ismereteinket.⁴⁸

A társadalom kutatója számára nem lehet szokatlan tárgyának politikai érintettsége. Ez egyfelől készítés, hogy legyen gondja arra, miként hasznosíthatóak az elméleti felismerések, vegye észre, ha azokat a gyakorlat nem igazolja, de ugyanakkor szakmai bátorsággal vállalja fel az írástudók felelősségét, amellyel a politikai törekvések kontrollját is el képes végezni. A politikai szenvedélyekről Julien Benda által csaknem 80 évvel ezelőtt adott elemzés ma is időszerű.⁴⁹ Politika és jog kapcsolatáról érdemes felidézni Gustav Radbruch figyelmeztetését: „Nem szabad a jogtudományt a politikától elszakítani, nehogy egy napon a politika szakadjon el a jogtudománytól.”⁵⁰

Az előző gondolatoknak az lehet a tanulsága, hogy nincsenek olyan ledönthetetlen falak, amelyek a szervezett bűnözés kutatásának útjában állnának, noha azért a feladat egyáltalán nem könnyű.

4.3. Egy kutatás lehetséges súlypontjai

Szükség van arra, hogy közös kutatás induljon meg az Európát átívelő szervezett bűnözés elemzésére.⁵¹ Ennek egyik központi kérdése az, hogy milyen tényezők teszik lehetővé a bűnözői utánpótlás bizto-

⁴⁸ *Wiener A. I.*: Az alkotmányos büntetőjogról. Büntetendőség, büntethetőség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1999. 142. p., továbbá *Palánkai T.*: Alkotmányos büntetőjog. – Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól. Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998. 17. p.

⁴⁹ *Benda, J.*: Az írástudók árulása. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 1997. 95. p.

⁵⁰ *Péteri Z.*: Gustav Radbruch és a relativista jogfilozófia néhány kérdése. Állam és Jogtudományi Intézet értesítője, 1959. II. kötet 184. p.

⁵¹ Helyes következtetésre jutott a migráció és emberkereskedelem témakörével foglalkozó, az európai rendészeti kutatóintézetek részvételével lezajlott budapesti konferencia (2000. június 28–29.), amikor hangsúlyozta: ahhoz, hogy Európa nyugati felén elviselhető állapot legyen, a kontinens keleti felén kell a szűrő rendszerbe jelentős összegeket beinvestálni, s ennek során különösen fontos az illegális és ezzel együtt a törvényen kívüli állapotának minden lehetséges eszközzel történő elkerülése.

sítását a közép-európai országokban. A gyökereket a szétszakadó társadalomban lehet megtalálni.⁴²

Érdeemes tanulmányozni először is azt, hogy milyen kapcsolódási lehetőségek vannak a társadalom csúcsain, illetve az alján elhelyezkedők és a szervezett bűnözés között. A különféle életlehetőségek, életesélyek, karrier-kilátások egyrészről, a morális és jogi fékek szerepe, illetve ezek hiánya másrészről a bűnös szerepek különböző formáit teremtik meg. Ezen belül célszerű foglalkozni az elszegényedés és a szervezett bűnözés „közlegényeinek” kiszolgáltatottsága között létező kapcsolatokkal.⁴³

Mindkét társadalmi végpont közelében más-más formát öltenek azok a kihívások, amelyek gyakorlatilag minden embert megérintenek akkor, ha belép a szervezett bűnözésbe. Mindenkinék nagy vonzerőt jelenthetnek a következő specialitások:

- nagy pénzüsszegre és gyorsan lehet szert tenni látszólag vagy ténylegesen kis kockázattal;
- egyedül ily módon érhető el az egyén számára a vagyoni gyarapodás, illetőleg az ilyen mértékű gyarapodás;
- az emberek egy része számára pénzszerzés tekintetében nincs alternatíva, mert legális munkát nem képes kapni;

⁴² Köszönet illeti Ferge Zsuzsát, aki az OKRI fennállása 40. évfordulóján tartott előadásában – anélkül, hogy a szervezett bűnözésre utalt volna – felfestette az ezredforduló magyar társadalmának meglehetősen ellentmondásos – és a szervezett bűnözés terjedése szempontjából különösen nyugtalanító – képét. Szerkesztett változatát ld. a következő műben: *Ferge Zs.: A szétszakadó társadalom. Belügyi Szemle 2000/6. 3–17. p.* A következők megfogalmazásában az ő gondolatmenete inspirált bennünket.

⁴³ Itt érdemes idézni azt a Ferge Zsuzsa által hivatkozott TÁRKI-panelvizsgálatot, amely szerint a megkérdezettek négyötöde (és az arány 1992–1997 között nőtt) úgy véli: aki vinni akarja valamire, az rákényszerül, hogy egyes szabályokat áthágjon. Ugyancsak figyelemre méltó az a megfigyelés is, ami szerint a nyertesekhez képest sokkal nagyobb arányt képviselő vesztesek az előbbiek sikerét igazságtalanságként élik meg. A vesztesek ugyanis jól érzékelték: az új gazdagok nem teljesítményükkel, hanem a rendszerváltás körüli zűrzavart, exlex állapotokat kihasználva „orozták el” mások elől a vagyont. Ld. még *Ferge Zs.: Szegénység és bűnözés, azaz: van-e dezintegrációs és decivilizációs veszély? Belügyi Szemle 1999/2. 3–27. p.*

- az emberek másik része számára pénzszerzés tekintetében nincs reális alternatíva, mert legálisán ugyan képes munkát végezni, ez azonban sok munkát jelent kevés pénzért.

Úgy tűnik, hogy el kell vetni a munkanélküliség okai között azt az alternatívát, amely szerint a munkanélküliek többsége nem akar dolgozni, s ezért nem talál magának megfelelő munkát. Igaz viszont, hogy – kivéve a hivatásukat megszállottan gyakorlókat, akik szerencsére a társadalomban az alacsony jövedelműek kategóriájában is meglehetősen nagy számban vannak – az emberek többsége szeretne kevesebb munkával több pénzt keresni, s ennek érdekében kész különféle, olykor saját értékrendjével, morális beállítódásával ellentétes, azaz ütköző kompromisszumot kötni. Ezek közül a legelterjedtebb, amikor ha nem talál az egyén fehér munkát, elvállalja a feketét. Ez leginkább a prostitúció körében bizonyítható, de ellentétben a hazai álláspontok többségével nemcsak a prostituáltak, hanem a futtatóik körében is.²⁴

Mind ezek alapján a legérzékenyebb területek – ahol a probléma kezeléséhez sok ismeret beszerzéséhez és a teljes jelenségkör jelenleginél sokkal jobb megértésére van szükség – a következők: emberkereskedelem, drog és csempészet, ide értve az embercsempészetet is.

Nem hagyhatók figyelmen kívül egy ilyen kutatásnál, hogy a nemzeti jogalkotás előtt milyen feladatok állnak a jelenleginél hatékonyabb *bűnözés-kontroll* megvalósításához.

A törvénytisztelő társadalom védelmét szolgáló igazságszolgáltatás akkor képes eredményesen felvenni a harcot a szervezett bűnözéssel, ha reálisan ítéli meg annak erősségeit és gyengéit annak érdekében, hogy ezekre az ismeretekre építse a maga kriminálstratégiáját. Eb-

²⁴ Ez annak ellenére vizsgálendő kérdés, hogy a szegénység-kutatással foglalkozók egy része a striciket a piramis formájú maffia-szerkezet részeseként, s ebből következően a szervezett bűnözés nyerteseként könyveli el, felismerve azt is, hogy a stricik jelentős része szintén ily módon tartja el családját. Ld. pl. *Forrai J.: Szegénység és bűnözés különös formája a budapesti utcákon: a férfi- és női prostitúció*. Belügyi Szemle 1999/2. 91–101. p., valamint az ott idézett 1997-es Simka-Forrai tanulmányt. Forrai jelen tanulmányában bemutatja azt is, miként épül rá a prostitúcióra a szervezett bűnözés több más területe, mint a kábítószer- és az illegális dohánykereskedelem.

ből a szempontból példa értékű hét nyugat-európai ügyész 1996-ban közzétett ún. genfi felhívása, amely az érintett országok parlamentjeit és kormányait átgondolt és távlatos lépésekre biztatta a szervezett bűnözés és a korrupció elleni küzdelem hatékonyságának a fokozására. Ez a dokumentum megmutatta, hogy a legfejlettebb országok is súlyosan fertőzöttek a kriminalitás eme legveszélyesebb formáitól és az okokat nem lehet csupán a világ szegényebb felére hárítani. Az alkotmányos jogállamnak vannak eszközei arra, hogy számon kérhető és kellő biztonságot nyújtó jogi korlátokat állítson. Az integráció megköveteli a közösség érdekeinek büntetőjogi védelmét is, ami 1997-ben meg is jelent az Unió Corpus Juris-ában. A nemzetközi büntetőjog intézményeit azonban tovább kell szélesíteni mind a gazdasági, mind pedig a pénzügyi bűncselekmények körében, amit halaszthatatlanná tesz a közös pénz 2002-ben történő bevezetése. A felhívás szerzői kifejezik nyugtalanságukat az Európában még mindig virágzó adóparadicsomok miatt és azért is, mert Anglia nem kíván részt venni ebben az egységesített pénzügyi rendszerben. Szükség van integrált bűnüldözésre, ezért a felhívás reményét fejezte ki annak, hogy az Europol csirája lehet egy szövetségi rendőri erőnek, ami viszont szükségessé teszi az európai ügyész státuszának megteremtését is. A büntetőjogi jogsegély hagyományos formái helyett a bűnüldöző szervek közvetlen együttműködésére van szükség, amely képes felhasználni a kommunikációs társadalom nyújtotta lehetőségeket. Nem szabad tovább tűrni, mondják a felhívás szerkesztői, hogy miközben gyanús pénzek másodpercek alatt körbeutazhatják a világot elektronikus banki műveletek által, az ezekre vonatkozó bizonyítékok hetek alatt sem érnek el az eljáró hatóságokhoz. A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás reformjára van szükség. A garanciális szabályok betartására az adhat biztosítékot, ha a nyomozások teljes ügyészi felügyelet alá kerülnek, az ügyészségek számára pedig biztosított a teljes függetlenség a végrehajtó hatalomtól. A felhívás követendő példaként említi az olasz büntetőeljárás reformot, amely lehetőséget adott a közélet látványos megtisztítására.⁴³

⁴³ *Maillard, J.: L'appel de Geneve, trois ans apres. IHESI, Paris, 1999.*